

Луганська обласна універсальна наукова
бібліотека ім. О. М. Горького

Відділ краєзнавчої інформації

Лемки на Луганщині: сторінки історії і культури

Краєзнавчий нарис

Луганськ
2012

Укладач:

О.В.Манятіна, головний бібліотекар відділу краєзнавчої інформації

Редактор:

О.С.Льіна

Комп'ютерна верстка:

Р.Ю.Аксьонов

Відповідальний за випуск: О.В.Соцков,

заступник директора з наукової роботи ОУНБ ім. О.М.Горького

Від упорядника

У краєзнавчому нарисі йдеться про лемків, одну з гілок українського народу, на чюю долю випало трагічне випробування під назвою "депортація". Таке «незручне» питання, як примусове виселення населення з території західних областей України до Польщі та з Польщі в Україну, довгий час замовчувалося. Про переселення в Луганську область взагалі нічого не було відомо.

У нарисі ми познаймимо вас ближче з лемками, які проживають у Лутугинському та Новоайдарському районах. Представники цього субетносу мешкають, окрім цих районів, також у Міловському, Білокуракинському, Краснодонському, Станично-Луганському районах Луганщини. Усі переселенці прибули в Луганську область з Краківського воєводства Польщі з різних районів.

Даний нарис має відтворити лемківські традиції, залучити молодь до вивчення своїх коренів, історії, звичаїв, а також ознайомити широке коло читачів з традиціями сімейного і громадського побуту лемків, їх звичаями, обрядами, повір'ями, багатим і мелодійним пісенним фольклором, легендами, переказами, ужитково-декоративним мистецтвом тощо.

Висловлюю щирю подяку співробітникам Лутугинської районної бібліотеки, а також в.о.директора Новоайдарської районної бібліотеки Косовій І.Д., директору Новоайдарського краєзнавчого музею Божковій Г.К., директору Будинку культури Галухіній Т.В., бібліотекарю с. Штормове Біндас О.В. за допомогу у підготовці цього нарису, надання матеріалу та за надіслані знімки, що прикрашають це видання.

Історія Лемківщини

Гарні спогади задержалися до сьогодні між Лемками про давні, добрі, безжурні часи; тоді саме великі череди овець паслися серед карпатських верхів, — Лемко був ситий, приодітий, не „банував” як він каже, без роботи і хліба.

Лемківщина – українська етнічна територія, на якій здавна проживала етнографічна група українців - лемки. Займає західну частину Карпат по обох схилах так званих Низьких Бескидів. Карпатський вододільний хребет поділяє Лемківщину на південну (закарпатську) і північну (прикарпатську). Східною межею південної частини вважається р.

Уж. Західною межею південної частини є р. Попрад. Північна частина простягається від Сяну на сході до Попраду з Дунайцем на заході. З усієї цієї території лише частина південно-східної етнографічної Лемківщини належить сьогодні до України (частина Великоберезнянського і Перечинського районів Закарпатської області). Основна ж частина — вся північна Лемківщина — належить до Польщі, а південно-східна — Пряшівщина — до Словаччини.

Назва лемки зустрічається в джерелах з XVI ст.. Як вважає частина дослідників, вона надана сусідами лемків від поширеної у народній мові останніх діалектної частки лем (у значенні *тільки, лише*). Давніми предками лемків вважається слов'янське плем'я білі хорвати, котре проживало в Карпатах і Прикарпатті. У княжі часи Лемківщина належала до Київської Русі, Галицького і Галицько-Волинського князівств (північна частина). Згодом цей край захоплювали і ділили між собою різні іноземні поневолювачі. Та найтрагічніше сталося вже у наш час, коли після другої світової війни внаслідок злочинного зговору між урядами Польщі і Радянського Союзу корінне населення північної Лемківщини було вирване з прадідної землі і насильно депортоване у північно-західні воєводства Польщі та в Радянську Україну. Але при всій винятковій складності історичної долі, багатовікових асиміляційних потугах сусідів, які, до речі, продовжуються й досі, лемки стійко захищали і захищають свою самобутність, поряд з етнографічною самоназвою неодмінно вживають етнонім русини, в новіший час — українці, яким підкреслюють історичну приналежність до східнослов'янської спільності й органічну етнокультурну єдність з українським народом.

Основними опорами у збереженні себе як етнографічної групи українського народу були народна мова лемків — один із діалектних підрозділів української мови, традиційна побутова культура і релігія.

Основним заняттям лемків з давніх давен було сільське господарство переважно для власних потреб. До 1914 р. важливим тут був випас волів та овець. Після скасування сервітутів та обмеження випасу по лісах тваринництво занепало і набрало молочного напрямку. В цей час піднялось рослинництво (овес, картопля, льон, на півночі Сяніччини - жито і пшениця). Допоміжними заняттями на Лемківщині були ткацтво, гончарство, деревообробка (виробництво гонти, ложкарство), каменярство. До 1914 р. досить поширеними були сезонні мандрівки на жнива до Угорщини, а також еміграція на заробітки до Америки. Лемки, які жили біля курортів, працювали в прислузі, продавали молочні продукти, гриби, ягоди.

Для поселень лемків характерна скупченість у долинах рік і річок та здебільшого однувилична забудова. Традиційний селянський двір складався з довгої хати, яка одним дахом об'єднувала всі основні житлові й господарські приміщення (хата, сіни, комора, стайня, стодола — «боїще»). Рідше зустрічався селянський двір кількабудинковий. До середини ХХ ст. в архітектурі й інтер'єрі житла лемків збереглися архаїчні елементи: зрубне будівництво, замазування щілин між вінцями зрубу і забілювання їх, велика курна піч, гряди (балки-полиці попід стелею) у хаті, глинобитна долівка, чотирихилий дах, покритий житніми сніпками («жупами»). Композиція і орнаментальні сюжети лінійно-графічного лемківського розпису виділялися досконалістю і свідчили про художнє декоративно-образне відчуття краси.

Розподіл і розташування основних частин інтер'єру житлового приміщення лемківського житла традиційні. Піч для приготування їжі завжди розміщувалася в куті між стіною сіней і тильною стіною будинку біля вхідних дверей. Уздовж задньої стіни ставили ліжко, а під вікнами короткої бічної стіни – лаву, і перед нею - стіл.

Разом з тим інтер'єр лемківського житла відрізнявся, насамперед, напрямком отворів ("щелеп") печі, де топили, куди ставили горщики для приготування їжі і пекли хліб. Тільки у лемків отвори печі орієнтували не на лицьову, як це було за українською традицією, а на бічну стіну. Почесним у лемківській хаті було місце біля столу ("стільці"), який покривався скатертиною ("обрусом"). До коротких сторін столу ставили переносні невеликі лавки.

У верхній частині бічної стіни, яка мала два вікна, розміщували образи ("боги"), яскраво-декоративні, написані синьо-червоним пишним рослинним орнаментом по білому фоні тарілки і народні картини. Гармонійно поєднувалися білий і синій кольори традиційного святкового лемківського наряду зі стриманим колірним декором інтер'єру житла.

Народне вбрання відзначалося простотою і локальними своєрідностями в різних частинах і місцевостях Лемківщини. Спільним для нього є те, що воно виготовлялось здебільшого з матеріалів домашнього виробу. У лемківському одязі переважали білий і синій кольори, фактура дрібних складок, оздоблення фартухів і спідниць кольоровими стрічками. Характерні компоненти традиційного одягу лемків: коротка безуставкова жіноча сорочка («чахлик»), чоловіча з розрізом на плечах («опліча»), спідниці («фартухи») — для дівчат з кольорової тканини, для старших жінок — з чорної, запаски в дрібні зборки («збиранки»), вузькі чоловічі штани, синя камізелька («катанка», сердаки з білої вовни («гуня»), коричнева сукняна куртка — «гунька», довга прямоспинна чуга («чуганя») з великим коміром, оздобленим довгими китицями («свічками»). Взуттям служили шкіряні постолы («кербці») або чоботи.

Своєрідні риси притаманні традиціям сімейного і громадського побуту лемків, їх звичаям, обрядам, повір'ям, багатому і мелодійному пісенному

фольклору, легендам, переказам, ужитковому декоративному мистецтву тощо.

Акція «Вісла»

Сподівання на об'єднання всіх українських земель в одній державі з'явилося у 1944 році, коли Червона Армія наближалася до лінії Керзона. Тодішній керівник УРСР Микита Хрущов запропонував Сталіну свій проект створення з українських етнічних земель за державним кордоном Холмської області в складі УРСР. Але вказівка з Кремля була зовсім інша - українців „добровільно" переселити з території, що має відійти до Польщі, в Радянську Україну, а поляків, котрі проживали в УРСР, відправити за Буг.

9 вересня 1944 року в Любліні була підписана „Угода про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР" між УРСР і головою Польського комітету Національного Визволення Осубкою-Моравським. Офіційно переселення називалось евакуацією „добровільною, і тому примушення не може бути ні прямо, ні посередньо".

Було декілька термінів переселення. Спочатку короткий термін - з 15 жовтня 1944 р. до 1 лютого 1945 р. За офіційними даними було виселено тільки 19 тисяч 899 чоловік з Грубешевського, Томашевського і Холмського повітів. Акція провалювалась.

Тому сторони домовилися продовжити термін виконання угоди до 1 травня 1945 року. Коли же і цей термін виявився нереальним, було вирішено перенести дату завершення взаємної евакуації населення спочатку на 1 серпня 1945 року, а потім ще до 15 січня 1946 р. Формально про виконання угоди було оголошено тільки у липні 1946 року.

Польська і українська сторони проводили організаційну, агітаційну, перевізну, охоронну роботу. Створювались виконавські структури, визначалися області прийому переселенців з Польщі.

З вересня 1945 року по липень 1946 року з Польщі до України було виселено 260 тисяч, а за весь час - 482 тисячі 661 особа.

19 вересня 1944 року Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У прийняли постанову „Про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР", якою було передбачено створення необхідних виконавських структур, визначено області прийому переселенців з Польщі. Було сформоване головне представництво Уряду УРСР у Любліні на чолі з М. Підгорним та в Луцьку на чолі з О.Цоколем. Заступниками державних уповноважених були офіцери органів НКДБ. Для евакуації населення були відповідні збройні підрозділи та цивільні службовці.

За постановою Ради Міністрів УРСР і ЦК(б)У від 26 червня 1944 року „Про розселення і господарчій устрій у західних областях України українського населення, евакуйованого із Польщі" це стосувалося Волинської, Дрогобицької, Ровенської, Львівської, Станіславської і Тернопільської областей. За час переселення у східні області УРСР Сумську, Полтавську, Харківську, Ворошиловградську, Сталінську, Запорізьку,

Дніпропетровську, Кіровоградську, Миколаївську, Одеську, Херсонську - передбачалось переселити 66 тисяч 552 сім'ї, що складало 267 тисяч 640 чоловік, а у західні - 9 тисяч 554 сім'ї, 38 тисяч 166 чоловік.

Згідно ст. 3 Угоди переселенцям гарантувались пільги: списання всіх недоїмок, компенсація посівів, залишених у Польщі, звільнення від податків на протязі двох років, надання грошової позики в місцях розселення у розмірі 5.000 крб. на одне господарство з поверненням на протязі 5 років. Дозволявся вивіз одягу, взуття, білизни, продуктів харчування, хатніх речей, сільськогосподарського реманенту, упряжі загальною вагою до 2000 кг., а також худоби. Заборонявся вивіз будь-яких грошей (лише до 1.000 злотих на людину), золота, каміння дорогоцінного, зброї, автомобілів, мотоциклів, предметів мистецтва, меблі, фото (крім особистих фотографій), планів, карт.

Усім громадянам, які виїжджали з Польщі до України, надавались посвідчення на евакуацію, на сім'ю евакуаційні листи, де були записані усі члени родини.

На місцях прибуття переселенці повинні були здати евакуаційні посвідчення і в паспортизованій місцевості одержати паспорти, а в сільській місцевості - внесені в селищні списки без видачі паспортів.

Наділення землею для ведення індивідуального господарства передбачалось у західних областях України не більш 15 га на одне господарство. У східних областях поселяли в колгоспах порядком доприселення і наділялись присадибними ділянками від 0,25 до 0,50 гектара на одне господарство. У західних областях України наділення землею проводилось у першу чергу за рахунок землегосподарств, що переселялись до Польщі, а також за рахунок земель державного земельного фонду.

Переселення лемків з Польщі до Ворошиловградської області

На місцях виконками обласних рад створювалися групи по розселенню та улаштуванню переселенців з Польщі. Згідно постанови бюро Ворошиловградського обкому партії та виконкому Ворошиловградської обласної ради „Про розселення колишніх польських громадян на території Ворошиловградської області” (липень 1944 р.) передбачалось розмістити переселенців у 12 районах області в сільській місцевості.

Пам'ятний знак у с. Переможне Лутугинського району. На плиті витісунан перелік сіл, з яких депортовані лемки на Луганщину в 1944-1947 рр.

Згідно списків, складених у Польщі, до Ворошиловградської (Луганської) області з квітня по вересень 1945 року прибули 23 ешелони, які привезли 6.663 особи. Усі ці ешелони прибули з Краківського воєводства з різних районів. З Горлицького повіту переселенці були з сіл: Снитниця, Чорна, Валенна, Мацина Велика. З Ясловського повіту - з сіл: Дошниця, Скальник, Гальбів, Березова, Фолюш, Воля Циклинська, Явір'я. З Ново-Санчецького повіту - з сел.: Мохначка Нижня, Мохначка Вишня, Зубрик, Верхomla Велика. З Ново-Торського повіту - з села Біла Вода, а з Кросновського повіту - з села Риннік, Оджихонь. Станціями призначення у Луганській області були: Ворошиловград, Ровеньки, Бразоль, Новий Айдар, Лисичанськ, Старобільськ, Должанська, Верхня Дуванка.

З цих станцій переселенців розмішували по селам 12 районів області: Олександрівський, Білокуракинський, Новосвітлівський, Краснодонський, Свердловський; Лисичанський, Старобільський, Ровеньківський, Успенський, Станично-Луганський, Новоайдарський, Боково- Антрацитівський.

Починаючи з червня 1946 року, кількість сімей зменшується. За станом на 13 вересня 1946 року з області вибуло 639 сімей, і тільки 68 Радою Міністрів був наданий дозвіл на виїзд.

Місцевій владі було заборонено надавати будь-які документи на переїзд до західних областей України.

У постанові виконкому Ворошиловградської обласної ради від 12 жовтня 1945 року „О неотложных мерах по хозяйственному устройству украинского населения, прибывшего из Польши на территорию Ворошиловградской области и работе среди них" відзначалось про передачу переселенцям будинків в німецьких колоніях, та будинків вільних з фонду сільських рад, колгоспів. Повинні були закінчити будівництво будинків та зробити ремонт старих у цих колгоспах. На протязі 30 днів після прибуття переселенців треба було надати їм присадибні ділянки, а також побудувати в першому півріччі 1946 року 1844 будинка. Передбачалось, що переселенці, об'єднуючись у будівельні бригади, самі будуть ремонтувати і будувати собі житло з оплатою трудоднів у колгоспі. Головна мета цієї постанови - організація колгоспів з переселенців та їх реєстрація в місцевих органах. Заборонялось самостійно виїжджати сім'ям переселенців у інші райони, їх треба було повертати на вказане місце проживання. Також треба було рішуче вести боротьбу з куркульськими, антирадянськими елементами серед переселенців.

По районах області передбачалось надавати сім'ям переселенців на кожен залишений гектар по 30 кг ярових культур, 30 ц картоплі, 12 ц сіна.

Як же виконувались усі рішення на місцях прибуття переселенців. Краще за це скажуть архівні документи, у першу чергу протоколи, інформації, акти обстеження умов проживання. „У Новоайдарському районі у непристосованих для проживання приміщеннях живе 10 сімей, в Олександрівському - 7, в Успенському - 11, у Білокуракинському - 10". „У Лисичанському районі до цього часу частина сімей живе у землянках: у колгоспах ім. Ворошилова - 5, ім. К. Маркса до хворої туберкульозом вселено три сім'ї із 19 осіб (17,5 кв. м) у іншому домі (25 кв.м.) розміщено 5 сімей у кількості 24 чоловіка, „Червоний борець" у кімнату площею 12 кв. м. вселено 11 чоловік (сім'ї). „У Білокуракинському районі (с. Лизине) в одну кімнату 6 кв. м. вселена сім'я із 9 осіб, із яких 7 дітей".

Земельними ділянками наділено тільки 643 господарства переселенців, або 48,2%, із 199 безкорівних господарств надана допомога в обзаведенні молодняком тільки 34 господарствам. Із повідомлення голови виконкому Білокуракинської райради дізнаємося: „Прийнято 31 господарство кількістю 150 осіб, які розміщені на території шести сільських рад, у восьми колгоспах... Передано їм лише 14 будівель, 12 сімейств живуть на квартирах".

В акті обстеження від 10 листопада 1945 року переселенців у селі В. Ольховка Станично-Луганського району відмічалось, що сім'ї розселені по 1-й кімнаті незалежно від чисельності. Будинки не мають вікон зі склом, худоба теж не має приміщення та кормів. Присадибні ділянки не були

надані, кошти на будівництво не виділялись. Сім'ї переселенців одержали лише два рази - сіль, сірники та керосин, картоплю дали гнилу, мерзлу. Половина дітей у школу не ходять, бо не мають теплового одягу та взуття.

Працювати дорослі переселенці мали змогу тільки в колгоспах та радгоспах у сільській місцевості. Була змога навчатися на курсах трактористів, комбайнерів, потім працювати у МТС. Адаптація була дуже важкою, більшість переселенців не витримала і за всяку ціну переїхала до західних областей України.

У звітних документах кількість переселенців постійно змінювалась. Так на 1 квітня 1946 року значилось 1348 сімей, а на 1 січня 1947 року - вже 669 сімей чисельністю 2932 особи. У документі засвідчено, що будинки отримали 454 сім'ї, 669 присадибних ділянок, під будівництво відведено 163 земельні ділянки. Були створені з переселенців шість нових колгоспів, до складу яких увійшли 292 сім'ї, 16 сімей працювали у промислових організаціях .

На кінець 1947 року у звітах про виплати компенсацій переселенцям є дані тільки про 477 сімей. Судячи з архівних документів фінансові розрахунки тривали ще у 1948-1950-х роках. Частина сімей одержала часткову компенсацію за майно, що вони залишили у Польщі. У колишніх німецьких колоніях переселенці самі за свої кошти ремонтували будинки, потім сім'ями, допомагаючи один одному, будували будинки. Майже всі, хто залишився в Луганській області, працювати пішли в колгосп. Діти теж працювали в колгоспах. Грошей не платили, на трудовні давали зерно, овочі та інші продовольчі товари. Паспорти переселенці отримали тільки наприкінці 60-х років. Більшість дітей одержали лише початкову освіту, або закінчили семирічну, у багатьох не було змоги одержати вищу освіту.

Переселенці пристосовувались до нових для них реалій життя, також, не забували свою мову, пісню, традиційне вбрання, народні промисли, релігію, усвідомлюючи себе частиною українського народу.

Лемківська говірка

*Мово рідна, слово рідне, Хто Вас забуває,
Той у грудях не серденько, Тільки камінь має.
Як ту мову мож забути,
Котрою учила Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила.*

С. Воробкевич

Лемківський говір, західнокарпатський говір — один з архаїчних говорів карпатської групи південно-західного наріччя. Територіально лемківський діалект поширений на Лемківщині: у західних районах Закарпатської області, у Східній Словаччині і Жешувському воєводстві Польщі.

Тривалі контакти з носіями західнослов'янських мов зумовили ряд специфічних ознак лемківського говору. Лексичний склад загальноукраїнський з великою кількістю староруських слів — *весь, древо, злато, смотріти, застегнути, видіти*; з запозиченнями з польської — *юж, же*; словацької — *лем*; угорської — *фрас, компері*; німецької — *фраїр, камрад*.

Лемківський діалект відзначається тим, що наголос під впливом польської мови постійний на другому складі від кінця: *бІда, Овес, молОдий, тОта, Єден, прИшов, хОдив, рОбив*.

Звук "г" в деяких словах з польської як "г" російської: *газда, грулі*.

Частка "ся" окремо від дієслова, після нього і перед ним: *дес ся подів, здає мі ся, мі ся подобат*.

Іменники жіночого роду в орудному відмінку мають закінчення не **-ою**, а **-ом**: *білом хусточком; єдном руком, за нашом хижом*.

Тверді приголосні в кінці іменників чоловічого і жіночого роду: *ден* (день), *кін* (кінь), *камін* (камінь), *кіст* (кість).

Дієслова з коренем на "а": *мам, або маю, маи, ма, маме, мате, мают, співам, співаиш, співат, співаме, співате, співають*, в минулому часі: *співав-ем, співала-м, співала-с, співала, співали-сме, співали-сте, співали*.

У майбутньому часі: *не буду ся женив* (не буду женитися), *буду робила*.

Закінчення інфінітива в піснях, занесених зі Словаччини на "ц", замість "ти": *ходиц* (ходити), *стац* (стояти), *жебрац* (жебрати).

Наказовий спосіб: *бер* (бери), *воз* (візьми), *ид* (іди), *под* (ходи), *смот* (дивися), *верний* (верни).

Прислівники мають закінчення на "ї" (замість е чи о): *добрі, злі, гарді, парадні*.

У результаті примусових переселенських акцій носії лемківських говорів - лемки - були розосереджені по різних областях України і Польщі, внаслідок чого лемківські говори перестали існувати як єдина група. Їх функціонування продовжилося в іншому мовному оточенні, що призвело до сильних змін у системі діалекту. Лемківські говори, носії яких були

переселені на захід і північ Польщі, опинилися в ситуації домінування польської мови, в той час як на Україні основним джерелом мовного впливу для лемківських говорів стали українська та російська мови, а контакти з польською мовою практично припинилися.

Слід відзначити, що переселенці с. Переможного (Лутугинський р-н) пам'ятають село, з якого були депортовані на Луганщину, володіють говіркою, перейнятою від своїх батьків, радо розповідали про особливості мовлення жителів їхнього села.

Як ви зберегли традиції? - допитиваємося ми і слухаємо дивовижну мову - щось середнє між польською, словацькою та українською: *«У мене в родині і з мами сторони, і з тата — лемки, — розповідає Віта Матичак. — І вони ші дотримували тих обрядів, гадали тілко на такій мові, з нами гадали. І ми так гадали з ними. Я їздиба на їхню землю, на їхню Лемківщину. Бивам в Чарні, бивам на ватрі. І так ми ші то залегло в пам'яті, оставо же, коли я там приїхава до Польци. Коли ж ми зібралиши шітки на ватрі, я почуву таку атмосферу, жеби била би за своїми там».*

Своєрідною ознакою вокалізму лемківського говору переселенців є тенденція до скорочення деяких слів типу: зац – заяць, пршива – пришива, хцеме – хочемо, ке – каже, рахе – рахує, муре – мурує.

Лемки с. Переможне спрощують кінцеве і в дієсловах: бер – бери, воз – вози, роб – роби, а також наявність на місці приголосного Л звуку В: говова – голова, свово – слово, свава – слава, ходива – ходила, пішва – пішла.

Вчені Луганського національного університету ім. Т.Шевченка працювали над створенням мовного портрету переселенців. Слід згадати, що перший обласний фестиваль "Стежками Лемківщини" відкрився презентацією книги «Східнословобожанські українські говірки. Нотатки до мовного портрета переселенців з Лемківщини». Ця робота стала успішною завдяки мешканцям с.Переможного.

Для лемків, що живуть на Луганщині, дуже важливо не втратити своєї рідної мови. Тому вивчення лемківських говірок має особливе значення.

Для вивчення мови радимо «Словничок лемківських говірок». У цьому словнику вперше зібрані в повному обсязі мовні особливості жителів галицької Західної і Східної Лемківщини, а також південної частини - словацької Пряшівщини та українського Закарпаття. Словник вміщує 10 760 і близько 26 000 найбільш уживаних і рідкісних слів лемківського діалекту української мови. Автор звертається до краян із закликом:

«Лемку! Маиш бесьїдувати, гварити, мовити, повідати, радити, речы, гадати. Втовды лем будеш собом і шанувати Тя будут Люде...»

У словничку вміщено також назви місяців, цифри, приповідки, вітання, Імена, найуживаніші вирази. Наводимо деякі з них:

Числівники від 1 до 10

Н - єден, два, три, штырі, пят, шіст, сьім (семеро), вісім (осем), дев'ят, десьят

Р - єдного, двох, трьох, шхырьох, п'ятох, шестох, семох (семеро), осмох (осмеро), дев'ятох (дев'ятеро), десятох (десятеро)

Д - єдному, двом, трьом, штырьом, п'ятьом, шістьом, семерим, осмом (осмерым), дев'ятьом (дев'ятерым), десятьом (десятерым)

З - єден, два, три, штырі, пят, шіст, сьім (семеро), вісім (осем), дев'ят, десьят

О - одним, двома, трьома, штырма, п'ятма (п'ятима), шістьома, семыма, осмыма, дев'ятерыма, десятерыма

М - єднім, двох, трьох, штырьох, п'тох, шестох, семох, осмох, дев'ятох, десятох

Десятки

Десьят, двадцет, тридцет, сорок (читердесьят), п'ятдесьят, шістдесьят, сьїмдесьят, вісемдесьят, дев'ятдесьят, сто

Сотні

Сто, двїста, триста, штыриста, п'ятсот, шістсот, сьїмсот, вісемсот, дев'ятсот, тїсьяча

Місяці року

Стичен, Лютий, Марец, Квітєн, Май, Чирвец, Липец, Серпен, Вересєн, Жовтен, Листопад, Грудєн

Дні тижня

Понедїльок, віторок, середа, четвер, п'ятниця, субота, недїля

Приповідки та різні, часто вживані вирази

Баба з воза, коням лекше

Не одквадай на заран, што можеш зробити гнеска

Што з воза хпаво, то пропаво

Ту ня болит, ту ня коле, ту мі не рушайте

Не копай під никым ямку, бо сам до ньой хпадеш

Жебы чвовек знав, де хпаде, то бы сий постелив.

Вїтання

Слава Ісусу Христу - Свава навїкы. Дай Боже добри ден - Дай Боже и вам.

Дай боже щєця - Дай пане Боже и вам. Дай Боже добриден - Дай Боже

здоров'я.

Просиме блище (до обіду), обідати (вечеряти) з нами. - обідайте здоровы, Боже вам запват.

Витайте же, што повісте, ходте блище, сьдайте - Боже вам запват. Будте здоровы, дякую.

Здивування

О, раны Боскы, та што сья ставо?

О, Матко Боска!

О, Ісусе, та дежбы!

Та идже. Не може быти!

Клятви

Вера Боже. Присьясто Боже. На мою душу. Жебы мя ту шляк трафив. Най до зараны не дочекам. Жебим так свої діти видів. Мажу присячы,

Найбільш поширені імена

Чоловічі - Петро, Михав, Андрий, Володьо, Митро, Фецко, Иван, Штефан, Юрко, Тодор, Василь, Герасим, Гриц, Клим, Осафат.

Жіночі - Марина, Улька, Анна, Євка, Текля, Антоха, Петрина, Тевдоска, Параска, Мілька, Югаска, Яфроска, Штефка, Павліна.

Шкільництво і просвіта

Наприкінці XVI століття починається на Лемківщині організація шкіл. У великих парафіях створюються парафіальні школи, де навчають читанню св. Письма і літургійних книг. Вчителями цих шкіл спочатку були священики, а потім дяковчителі. За їх працю платили їм провіантом, найчастіше вівсом. Вже в 1638 р. така школа була в Поворозкику, яку заснував там біскуп Яків Задзік і призначив туди місцевого священика, як вчителя, за що платили йому за 1 корді вівса вибірково від підвладних жителів. Подібні школи відкрилися в угорській стороні. Опіку над цими школами мали прашевські єпископи, а по стороні галицької – перемишлевські єпископи. Уряд шляхецької Польщі взагалі не піклувався про школи на Лемківщині і містив народ в темряві. Австрія зробила крок уперед. Коли у Львові була організована "Крайова Шкільна Рада", у повітах - "Повітові шкільні Ради", на місце парафіяльних шкіл почали ґрунтуватися державні школи, спочатку їх було мало, а з часом їх кількість збільшилася. З угорської сторони теж організовувалися в русиновських селах школи, але тільки з мадярською мовою навчання. Першими вчителями в лемківських школах були поляки. Коли в Коросні, на Лемковині, відкрили вчительську семінарію, багато лемківських учнів записувалася в ту семінарію, по закінченню якої вони займали вчительські посади в лемківських селах. Матеріальне становище сільського вчителя було не дуже гарне. Спочатку його річний заробіток становив близько 500 крон. Було це нижче платні жандарма, візника, листоноші, і навіть нижче, ніж утримання державного коня. Умови праці для вчителів були катастрофічними. Щоб забезпечити свою велику родину, деякі з них виконували низку принижуючих для них праць, таких, як шкільний прибиральник, громадський польовой, і навіть пастух корів. Лемківські вчителі при власному шкільному заняттю з великої частини займалися землеробством і громадським писарством. Багато вчителів вмирало від сухоти. Не одна потреба змушувала тікати від вчительської праці. Безнадійність ситуації, переслідування, невіра доводили багатьох вчителів до відчаю і самогубства. Щоб отримати пенсійне забезпечення, потрібно було попрацювати вчителем 35 років.

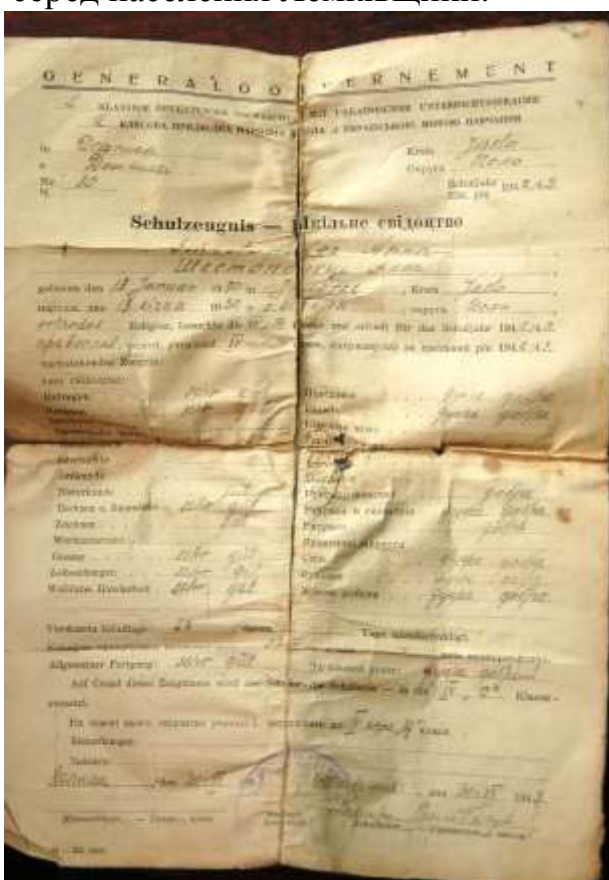
У часи шляхетської Польщі, якщо хтось хотів посилати свою дитину в середню школу, то повинен попередити до якогось священика, де вчили виключно по латині. З приходом Габсбургів до Австрії почали навчати також і німецьку мову. Пізніше поляки обирали для себе середні і вищі школи, де крім латині і німецької мови навчали польську мову, а в Угорщині мад'ярську мову. Шкіл було мало, багато українських дітей залишалося без освіти. Та і тих, що мали можливість ходити до школи, як казав І.Франко, вчили писати, читати і церковній справі, а не осмислювати і пізнавати життя.

Значну допомогу в поширенні освіти на Лемківщині та піднесенні культури і національної свідомості лемків надавало товариство "Просвіта" у Львові. В 1906 році там побувала спеціальна експедиція Львівського Наукового товариства імені Т.Шевченка з метою вивчення історії,

етнографії, антропології та фольклору лемків. У 1911-1913 роках на Лемківщині працював Ф. Колесса, який у 18 селах записав слова і мелодії понад 800 лемківських пісень, що вийшли окремим збірником.

У 1920—1930-х рр. польський уряд, проводячи на Лемківщині політику колонізації, намагався ліквідувати українське шкільництво, забороняв у школах вживати українську мову, викладати історію України, українські періодичні видання, закрив майже всі читальні «Просвіти», ув'язнював або виселяв національно свідомих українців. Учителів української мови примусово переводили в польські школи.

На протипагу польській політиці в краю, у Львові була створена "лемківська комісія", яка займалася веденням культурно-освітньої роботи серед населення Лемківщини.

Шкільне свідоцтво 1942-43 шк. рр.

Видано в Дошниці Шестопалець Анне 1930 р. народження.

Під час Другої світової війни український культурно-освітній рух на Лемківщині набув деякого пожвавлення, адже було засновано низку українських середніх шкіл, учительську семінарію, Українське освітнє товариство тощо, проте в цілому життя лемків було важким.

У зв'язку з операцією «Віла» переселенці з Польщі прибули до країни з іншим суспільно-політичним ладом, де панували інші закони. Існував і духовний бар'єр через антирелігійну пропаганду. Українці з Польщі вважали, що їдуть до українців, а зустрічали їх як представників іншого політичного режиму, були також проблеми у мовному питанні, бо ця територія була значно русифікована.

Багато сімей-переселенців були багатодітними, тому старші діти мусили рано починати працювати - з 12-13 років. Серед дітей були такі, що навчались у Польщі у початкових школах і не всі захотіли знову починати вчитися в місцевих школах. У Польщі діти навчались в українських школах. Вони називались "Українська Вселюдня школа", де вивчали українську мову, історію, географію, арифметику з геометрією, малювання, спів, релігії, практичні заняття, німецьку, польську мови. Діти не знали російської мови, а в місцевих школах Луганської області навчання було і російською, і українською мовами, лемківський говір теж відрізнявся від класичного

українського, тому були складності у мовному питанні. Ті діти, які народились вже в Луганській області, цих проблем вже не мали. Ще була проблема відсутності у кожному селі, де мешкали переселенці, будь-якої школи. Батьки боялись відпускати дітей до іншого села за 5-10 км, тому частина дітей переселенців залишилась без освіти.

Зараз в університеті в Кракові існує відділення, де вивчають русиновську мову. Єдина Руска Бурса (так називали лемки свої школи де була основною їх мова). Лемки мають свою власну граматику і словники, а також свої книги та часописи.

Вірування і звичаї

Народ лемківський відрізнявся великою набожністю і прихильністю до своєї церкви і до свого обряду. Під час святкових богослужінь весь народ поспішав до церкви, а вдома залишалися тільки немічні старці й малі діти. Велике значення для віри, народності та обряду мала та обставина, що лемківські священники були одружені і в них була велика родина. Лемківська інтелігенція в основному була з сімей священників. Народ був тісно пов'язаний зі священником і його родиною. Парафія становила як би єдину духовну сім'ю, в якій батьком, вчителем і порадицею був священник, а матір'ю парафії - його дружина, у якої жінки вчилися домашньому господарству. Сини священників були організаторами хорів, гуртків, читалень, в яких давали свої звіти, устроювали вистави, концерти і несли в лемківське селище освіту і культуру.

«В жжитю лемків вірування займають фундаментальне місце: реляція до Всемогучого Сотворителя неба і землі, всього видимого і невидимого. В той площині церков для лемка є місцем стрічі з Богом. Скоро так - то та стріча мусит мати незвичайну оправу. До церкви лемки поспішають в найкрасшій одежі, в атмосфері найглибших і найкрасших почувань. Там перед іконостасом, перед святыма образами, што представляють Старий і Новий Завіт, виспів уют свої душевны радости, але і терпіння-горе. То могуче: Господи помилуй містит в собі преданніст Богу, глибоку віру і надію. А коли священник на св. Літургії провозносит Возмобим друг друга, да єдинодумлієм ісповши, каждыи лемко розуміє, што то возваня від Бога, же в штоденнім жьггю має панувати не ненавист, а пошануваня і любов каждого человека. Денекотры люде дивуют ся, чом лемкы так боронят церковно-словянского языка в церкви. Ано ддятого, же в том язьпсу не мож з никим ся посварити, образити кого-нибудь, проклинати і т.д. Єст то отже язьгк святий, Божій».

Тут, у степу Луганщини, не було порядку старої Лемківщини. Релігійне чи віросповідне питання не існувало тут від 1946 до середини 80-х рр. ХХ ст. Вийшовши з вагона, русин з Лемківщини хрест, ікону чи церковну хоругву сховав глибоко в скрині. Придалася б свячена вода, щоб зросити степ, але...

Віруючі приїжджали разом із своїм церковним майном, яке, однак, одразу конфіскувалося й передавалося зареєстрованим православним громадам.

Висока релігійність лемків часто додавала місцевій владі зайві клопоти. Наприклад, на півночі області (у тодішніх Покровському й Лозно-

Олександрівському районах) переселенці рішуче відмовилися вселятися у щойно збудовані для них дома до їхнього освячення. Окрім того, вони вимагали призначити їм священнослужителя. Райвиконкоми змушені були піти на поступки віруючим і дозволити священику найближчої православної церкви, яка знаходилася у Харківській області, здійснювати для них треби.

Переважаюча більшість лемків у Польщі ходили у православну, та греко-католицьку церкви. Приїхали у країну атеїстичну, де віруючих переслідували. Під час війни і після неї у деяких селах, містах Луганської області відкрили православні храми, і переселенці інколи мали можливість відвідувати їх. Але дуже часто їм доводилось працювати у неділю, тому церкву відвідували на свята християнські. Дітей у школах докоряли, що вони ходять у церкву з батьками.

Лемко з с. Переможне розповідає:

– Тоді в нас не було ніякої іншої Церкви, крім московської, людям нада було кудись ходити, і ми пішли туди, навіть пішки ходили 15-20 кілометрів, бо тут церкви спершу не було, а тепер... Може і тут відродиться наша?

Церква в с. Переможне Лутугинського р-ну

Православний владика Всеволод пояснює «релігійне степовіння»:

– Я знаю, що там, звідки їх привезли, лемки хрестилися в греко-католицькій церкві, але по довгих роках побудували тут храм, який належить до Московського патріархату, хоч, на жаль, я не бачив тут московського священика, який обслуговує це село.

Довідка. Перша парафія УГКЦ виникла в Луганську в 1992 р. Церква в ім'я Царя Христа була зареєстрована 20 серпня 1992 р. У 2002 р. виник Донецько-Харківський екзархат УГКЦ. До складу Донецько-Харківського екзархату

входить сім областей Східної України: Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Полтавська, Сумська і Харківська. Усього в Луганській області існує чотири греко-католицьких парафії - в Луганську, Красному Лучі, Антрациті і Кременний.

Парафія «Царя Христа» УГКЦ в Луганську

У Парафії "Царя Христа" . Візит Глави УГКЦ Блаженнішого Святослава (Шевчука) в Луганськ

Релігійний дух Лемка відображається і в його щоденному житті й в звичаю. Він звик кожену справу починати і закінчувати з Богом. Наведені нижче різні вірування і звичаї в сутності мають глибокий зміст і служать доказом високої моральності на Лемко-вині.

Коли лемко приступат до будови нової хатї, то мусит найперше провїрити ци місце, на котром намірят поставити будинок, буде дєбре,- а де шкодливе; Він робит такї проби: На тьїх пунктах, где маюг станути угли нової хатї, то єст в чотирьох рогах, кладе на ночь по кавальцови хлїба. Єсли на другий день хлїб лежит на своим місци, то тот пляц под будову буде добрий. Єсли натомїст хлїба не буде, то знак, што он под. будову не надався и вьїбират инше місце. Вьїбране місце под хату заорює доокола плугом, штобьї до него не мал доступ зльи дух. При той роботї не вольно, кричати або клясти, бо инакше в нової хьїжї неродичей. По заложеню сподков запрошує священника на посвяченє нового місця и фундаментов (замолитвати). На каждом углі робит крест, а в нем глибоку дїрку, до котрой вкладаг чвертку среберной монетнї, (штобьї в'хатї бвл все достаток), дистья з барвінку, (штобьї дївчата скоро повиходили замуж), квіт з осикь; або вуждерева, (штобьї в хатї не мав місця грїх), листья тополї, (што- бьї дїти каралися и добре росли), профору завинену в полотене, штобьї Господь опїкув'адся хлїбом и доробком тазди), кавалок шкла, (штобьї зла сила не мала приступу до хати и'штоби челяд била все здорова).

Старого дерева овочового лемко не отважился зрубати, бо стягнул би на себе и на родину велике кєсчастье: до року мог бьї умерти, дїти будут му хорувати, худоба буде му гинути, град вьїбье му зерно и т. д. До той роботи їднат цигана або якогоси цяраха.

При вьїтовканю пенцаков и каши не вольно смїятися, бо вареньг пенцакьї будут विकипати з горця, а полише.ни до вечера скваснїют. Дївчата не повинян витовкати в ступї, бо не будут им груди розвиватися.

При печеню хліба 12 раз отмовити "Помилуй мя БЪже", а при печеню паски ище додати 10 раз "Отче наш" и "Богородице Діво". Як тісто добре росне, то гарді будут ховатися діти и буде з них скоро помочь. Качачих и гусячих яєц не повинен їсти,, бо качки и гуси жрут жаби, ящурки, довгих и инше паскудство. Пастух, котрий отважил би ся «зрушити птаїне гніздо, буде мусів цілима днями літати за худобом, бо худоба не буде хотіла пастися. Кто бье и копат худобу, то на стари літа будут його бити и копати власни діти. До худоби, котра єст старанно годована и часто чищена не імає приступу босорка ани жадна відма.

Лемко каже „чужого не хочу, але свого не дарую”; це вартісна прикмета, що найкраще характеризує всіх Українців і Лемка, в минулому й сучасному.

У капличці с. Переможне Лутугинського р-ну

Традиції, обряди, прикмети та повір'я лемків

Етнографи стверджують, що лемки – найяскравіша й найсамобутніша з етногруп. Горяни, за віки сусідства з поляками, румунами, чехами, угорцями не тільки не втратили характерних рис свого традиційного побуту, звичаїв та фольклору, а й примножили їх!

І все це в часи після депортації, коли заборонялося вивчати історію Лемківщини - її не можна було "чіпати". Не вільно було й зорганізовуватись у лемкознавчі товариства. Більше того, лемкам, душа яких співуча й розкрилена, пісні для яких - розрада і воля, заборонялося співати не тільки на вулиці, а навіть і вдома! Та навдивовижу інше: пройшовши гірке горнило випробувань і наруги, попри всілякі утиски ззовні, переселенці, що залишились на Луганщині, пристосовувались до нових для них реалій життя, також, не забували свою мову, пісню, традиційне вбрання, народні промисли, релігію, усвідомлюючи себе частиною українського народу.

Народні прикмети

Лемки у своїй життєдіяльності широко використовували народні прикмети, в яких виразно відбилосся їх світобачення. Так, у зимовий період прогнозували, який буде рік і майбутній урожай. Вважали, якщо на Водокші (Йордан) падає сніг, значить, рясно цвістиме сад. Якщо перший сніг випаде у масний день — буде добрий рік на набіл (молоко). *"Як зима тлушта — то буде пшениця густа", "Тепло в стичню в stodолі, голо в липню на полі", "Як лютий з водом, то марец з льодом"*.

Саме на весну припадає велика кількість народних прикмет, що широко відбито у народних приказках: *"Якщо мороз, зима літо перемагат, буде мало зими", "Якщо тепла погода, буде поганий рік". "Марец без води — квітень без погоди", "Квітень — з водом, май — зягодом", "Як сухо в марцю, а мокро в маю — то буде зерно, як квіття в гаю", "Теплий квітень, мокрий май: зросте жито, як тот гай", "Як на яр густи мраки на землю літают, то літо буде з дойджами"*.

Прикмети літніх місяців характеризували літо і прогнозували наступні пори — осінь і зиму: *"Як на Петра мало тепла, то по Петрі го не жди", "Як літо з дойджами, то осінь з грибами", "Як ся в серпни павучки снуют, остру зиму віщують"*.

Легенди

Легенди, перекази, анекдоти й усні оповідання в народному побутуванні об'єднані спільною назвою *"приповідки"*, або *"повідачки"*.

Найпоширенішими серед лемків були релігійні легенди, пов'язані своїми змістом і походженням з християнським віровченням. Сюжети й образи Святого Письма в них трактуються досить вільно і з додатком значної

долі народної фантазії, що помітно віддаляє їх від канонізованих версій, себто робить їх апокрифічними — такими, що не визнавалися церквою, поширювалися поза нею.

Легенди про виникнення писанок пов'язують з подіями з життя Христа, Богородиці, Марії Магдалини «Книга старчества»- дуже стародавня – подає оповідання великого отця Івана Дамаскина «О Велиці дні», яке було дуже поширене в давній літературі. Ось воно: «Яйце уподібнюється всій тварі: шкарлупа як небо, плівка – як хмари, білок – як води, жовток – як земля, а вогкість посеред яйця – як у світі гріх. Господь наш Ісус Христос, коли воскрес із мертвих, всю твар відновив своєю кров'ю, як яйцями прикрасив, а вогкість духовною висушив, як яйце згустив»

Ще одна із легенд записана у лемківському селі: «Як Христос пішов на Голгофу, юрба жидів кидала на нього камінням, не кожен камінь поцілів, але котрий доторкнувся до Христа, перемінювався у писанку. І на цю пам'ятку пишуть тепер писанки»

З народного традиційного світобачення і світорозуміння вилонилися легенди про сонце, зірки, місяць, небо, космічний простір, природу, її явища (космогонічні), про духів, нечисту силу, чарівниць, відьом, знахарів, хвороби, смерть (міфологічні), походження різних народів, предметів (етногенетичні, культурологічні), походження назв поселень, місцевостей, рік тощо (топонімічні). В найменшій мірі представлені в наявних записах легенди, пов'язані з певними історичними подіями і особами.

Перекази

Оповідання, що значно менше від легенд, позначені фантастикою і більше стосуються реальних історичних подій та осіб, достовірних предметів і явищ навколишньої дійсності, у фольклорі лемків представлені сюжетами з історичного минулого краю (про князя Лаборця — захисника русинів від монголів і угорців, татаро-турецькі напади, що сягали Карпат, про розбійників-захисників простих людей від панської сваволі та ін.). Найбільше ж поширення набули так звані місцеві перекази — про виникнення конкретних сіл і міст на території Лемківщини, походження їх назв, назв місцевостей, урочищ, полів, гір, рік, озер (топонімічні і гідронімічні), про місцеві пам'ятки природи й історії та культури.

Наводимо оповідання про князя Лаборця:
«Кажуть люди, що був раз один славний князь Лаборець. Він за народ дуже гадав. Зато й люди любили його. Раз люди зібралися до нього на одну велику раду. Він їх дуже гостив, і вони весело гостилися. Але по великій радості став сум. Прийшли мадяри через горн, Верецьким переходом, і напали на Лаборця і його військо. Дуже бився Лаборець, але йому не стало вояків. Тоді дали знати людям. Дали знати й

нашому селові, щоб ішли битися з ворогом. Наше село було ще маленьке й багато помочи не могло дати, але скільки було легінів — усі пішли. Прийшли до Ужгорода, а там уже дзвони били, сумно було. Такий великий сум був, що навіть пташка, що так весело співала, зажурилася. Звідують легіні драгівські — чого сумує все в Ужгороді. Кажуть люди ужгородські, що люті вороги русинів прийшли з чужого краю. Геть побили людей та убили князя Лаборця над рікою Свіржавою й запанували над нашим краєм. З великим сумом поховали князя Лаборця. Двадцять попів службу служило. Тридцять дяків співало. І від того часу ріку Свіржаву назвали Лаборцем на згадку про руського князя».

Анекдоти

Анекдоти гумористичного чи сатиричного змісту здавна користувалися серед лемків поширенням і популярністю. Сміховий пафос анекдотів здебільшого спрямований проти різних явищ соціальної несправедливості, гнобителів і їх прислужників, представників влади, вад побутового і особистого характеру (безгосподарності, глупоти, ледарства, брехні, зарозумілості, розпусти, пияцтва). Часто героями лемківських анекдотів були євреї і цигани.

Заходить циган в дім до людей не стукаючи:

- Гий, шо то так файно у вас пахне?*
- Та пак борщ ся варить, – каже господарка.*
- Варися, борщику, варися – будеме тя їсти!*
- Будеме їсти айбо не всі, – каже господар.*
- Йой, та ви шо, кудась ідете?!*

Це один з тих жанрів фольклору, що активно розвивається, оперативно відгукуєчись на актуальні реалії новочасного життя.

Прислів'я і приказки

Регіональним колоритом позначені лемківські прислів'я і приказки, пов'язані з господарськими заняттями, сімейним і громадським побутом, традиційними морально-етичними засадами, метеорологічними прогнозами, звичаями, особистим життям людини, її сприйняттям навколишньої дійсності, умов суспільно-політичного життя тощо: *"Повар (зори) плитко, засій рідко, зродиться ті дідко", "В доброго тазди й соломка марно не пропадат", "Знаш діти родити, знай їх і навчити", "Што змолоду здобудеш, то на старість як найдеш", "Кедь ластівка низько літат — буде бурка" (буря), "Пан завинив, а бідного завісили", "Чия фляшка на столі, того правда на селі".*

Замовляння

Лемки, як і інші етнічні групи Українських Карпат, вірили, що знахарі можуть бути *"родимі"* і *"навчені"*. Вважали, що *"родимі"* знають більше, ніж звичайні люди, тому що народжуються у певний час, в певну годину і під певною зіркою. *"Навчені"* знахарі, як правило, знання одержували від своїх родичів, що володіли таємницею знахарства і перед смертю передавали її комусь зі своїх рідних. Майже в кожному лемківському селі були свої *"спеціалісти"* — *знахарі, лікарки, бабки, ворожбитки*. Важливе місце займали також мандрівні торговці — *"мастико-олійники"*, які продавали ліки від різних хвороб. Всі вони мусили мати якісь особливі прикмети, володіти силою погляду, мудрим словом, чіткими промовистими замовляннями.

Основною частиною магічних лікувальних засобів були замовляння (*"зачитованя"*, *"шептаня"*, *"баяння"*) — словесні формули, побудовані на вірі в магічну силу слова. Використовували замовляння із застосуванням води, рослин та ін. оберегів тощо.

Виганяючи хвороби з тіла, знахарка часто послідовно перераховувала всі людські органи, *"щоб хвороба не могла сховатись у котромусь із них"*. Одна і та сама хвороба мала різні форми, наприклад, *"ружа"* була *"суха, мокра, гостцова, пострілова"*. Кожну з них треба було назвати окремо.

У заключній частині хворобі давали однозначний наказ: *"Пакуй стади, рушай стади, бо ти ту жадного місця не маеш!"* та цей наказ *"запечатували"* трикратним спльовуванням.

Значну увагу при лікуванні різних недуг лемки приділяли раціональному харчуванню, особливо важкохворих чи виснажених людей. Народні лікарі, знахарі знали, що для відновлення сил необхідно споживати м'ясо, молоко, сир, бринзу, мед, горіхи, багато фруктів та овочів.

Для відживлення та лікування розладів шлунково-кишкового тракту варили киселицю: просівали грубомелений овес, звечора розчиняли у хлібному квасі і ставили в тепле місце, а зранку, коли підкисне, вливали до нього переварену воду й варили; потім охолоджували й заправляли підсмаженою на олії цибулею або сметаною. Подавали цю страву з картоплею.

При розвільненні (проносі) давали ягоди чорниці або відвар з сухих ягід чорниць.

При виснаженні організму та болях голови рекомендували пити чай із квітів цябрика.

Лемки вірили, що кожна недуга має своє зілля (*"кожна хвороба має своє зілля, але люди го не знають"*). З надзвичайно широкою шкали лікувальних рослин, вживаних лемками, наведемо лише деякі.

Часник. Згідно з народними віруванням він *"дев'ят сил болів загоїт"*, тому його вживали на Святий та Щедрий вечір, носили на шії чи за пазухою, робили ним хрести на дверях, перед відправленням у далеку дорогу натирали ним ноги, клали його положниці у постіль, тощо.

Цибуля мала сприяти травленню. Лікували нею теж ревматичні хвороби.

Липа вже в давніх слов'ян вважалася священним деревом. Лемки й досі на Трійцю (Русалля) липовими галузками "маять" свої обійстя. Липовий чай і досі вживають від простуди та кашлю.

Бузина (*хабза*) теж вважалася священним деревом. Лемки вірили, що в її деревині перебуває дух лісу. Плоди бузини вживали проти туберкульозу.

Сімейні звичаї та обряди

Найважливіші етапи життя людини і окремі стадії розвитку сім'ї завжди супроводжувалися різноманітними обрядами і звичаями. До традиційної сімейної обрядовості належать обряди, пов'язані з біологічним циклом існування людини — народженням (пологові звичаї та хрестини), одруженням (шлюб і весілля), смертю (похорон і поминки).

Хрестини

Хрестини відбувалися того ж дня, коли хрестили дитину. Як правило, після обіду сходилися куми, сусіди і родина (деколи 30-50 чоловік). Куми, починаючи від найстаршого і далі, коли заходять до хати, п'ють за маму по чарці горілки і дають їй по кілька грошей для дитини. Дяк кладе на тарілку шматок хліба, встає і звертається до всіх: *"Чесні, дав Бог нашому пану господарю дитя, охрестилисьме то, як закон нам велить, однак що воно наге і убоге прийшло на той світ, будьте ласкаві децю зложити для нього, як хто може: по дукату, по два"*. Ці гроші віддає батькові, і усі п'ють за матусю. Коли поверталися додому з охрещеною дитиною, то баба-повитуха і куми йшли до корчми. Проти того звичаю посилено вели боротьбу священники. Дуже гучних хрестин ніхто не справляв. Після гостин розходилися.

Ось як розповідають про хрестини самі лемки: *«Кстини на Лемковині отібивалися торжествійно по Службі Божой, отправленной в наміренію дітини и ей родичей. На крестини спрошуєся много кумов И кум. Для лемка єст великим че- стьом бити кумом, тоже каждый стараєся належито тот обовязок въсполнити. Куми приносят положниці ріжни дарунки, як біле полотно (крижмо), хустки, масло, молоко, білу булку, пшеничний хліб, варений риж з молоком, мед и гроши. На крестинах гостятся пирогами зо сиром, капустом з мясом, мастилом, бриндзьом и медом. Па- люнку рідко пьют, бо то не въшадат. Музики не справляют, але зато Дуже співають. Содержание співу проникнуте желанием для дітини и родичей. Кумове обдаровуют також и куми, переважно грошами, котри тримают в жмени и при повитанію руками грощн пересувають в руки куми. В часі гостини складают втарично на тарелі подарунок в грошах, кумі-положниці. для дітини. На крестинах не вольно галасува-падачку. Як довго мати кормит дітину, не*

вольно їй бити, бо потом зойшла би з розума. Мальїм дітям промьівають очьї и уха: дівчатам солодком сметаном очьї, а свяченом оливком уха; хлопцям женти- цьом з овчого молока. Малу дітину кормит власна мати грудьми. Штобы дітина скоро зачала говорити, кладут ей под заголовок свячене зіля и голосно черкают орїхами».

Лемківське весілля

Лемківське весілля - це велика подія в житті лемків. Весілля для лемків - це трохи і опера, і театр, і народна забава. Це дійство, насичене співом, музикою і розмовою. Міг би хтось назвати це поезією пісні, грою, але це

вікові звичаї, це дух лемків, їх життя. На весіллі відбувається незвичайна атмосфера: лемко забуває про світ, про свої щоденні справи, турботи, проблеми. Він переноситься на час весіль в інший духовний світ - такий, де панує радість, де панує творчий дух, інший вимір людського існування.

Лемківське весілля в с.Переможне Новоайдарського р-ну

Святкування починалися з формування весільної дружини, яка складалася з свашек, сватів та інших запрошених гостей, молоді. Складовою частиною дружини була весільна капела. Капела докладала зусиль, щоб як можна обогатити весільну дію традиційними лемківськими мелодіями.

*Допомож нам Боже
І Божая Мати
В щасливу годину
Весіля зачати.*

*В щасливу зачати
В щасливу скінчыти
Нашы молодята
Зо соболі злучыти.*

Над усім панує, керує і задає тон весільний староста. Дружина весільна отже вже є, але не вистачає найважливіших людей цієї події, тобто молодят. Задача, яка стоїть перед дружком, - це знайти молодого пана, паню жінку, завести їх в церкву на шлюб, привести і віддати суспільству нову сімейну комірку. При цьому всім, весільна дружина виконує старовинний, повний

звуку і музики, переказаний від діда-прадіда обряд і цей спосіб включать молоду пару в ряди наступаючих по собі поколії.

Весілля на Лемківщині відбувалося з багатьма церемоніями.

« Най- відповіднійша пора на весіля, то осінь, бо в осени єст найбільше хліба. Весілье на Лемковині складатся з трех гостин: в хаті молодого, молодої и сващкї або свата, длятого треват кілька дней, а давнійше цілій тиждень. На весілю гостятся пирогами, різанком, рїжжом, крупами, маслом, сїром и мясом. Пьют палюнку и пиво. Всі весело за- бавляються, танцуют и співають. На весілю строй спеціальній. Молодиця убират на голову барвинковій або мїртовій вінець з лентами, а молодий капелюш оплетений барвинком и лентом, а в руках то- порец, украшений барвником. Прекрасно убирают весільний хліб званий "коровай" в барвінок, квіти, овочи и ленти. На весілье за- прошуєся всіх людей даной місцевосте. Сусіди приносят молодятам дарунки: збоже, масло, сир, дроб и гроши. Даровани грошї не можна брати голом руком, лем через хустку або полотно. Молодята приносят собі взаємно дарунки. Молодий приносить молодої білий колач и хустку на чепец, а молодиця молодому колач, а на нїм білу сорочку. При походї до шлюбу сващки обдаровуют дітей встяжками и медівниками. По виходї из церкви молодиця кладе собі за пазуху яйце, штоби оно покотилося и впало на землю, бо то знак, што єї діти легко будут приходити на світ. Перед хатом обсипуют повінчаних зерном. Як приведут молоду до молодого, идут обоє митися на ріку, а як вер.-ут, то «олодиця обливат всіх гостей водом, а потом кропит ціле господарство. Дружба хлюпат на молодзу водом зо сво- йой весільной палички, штоби біла тята, єсли би єї кто напастувал. Найкраснійший коровай артистично прибраний несут до священника, яко дар от новоженців».

Ще одним традиційним атрибутом лемківського і загалом слов'янського весілля було деревце — символ молодості та щасливого подружнього життя. На Лемківщині для його виготовлення використовували верхівку ялини або сосни, берізки. Гілки "різки" ("різга", "ріщка", "рищка", "рожно", "рогаль", "ріжджка", "росічка") прикрашали барвінком, квітами, калиною, яблуками, калачиками, кольоровими стрічками.

У сучасному лемківському весіллі відбулося чимало змін. Зокрема скоротилась тривалість весілля, а тому порушилась і зазнала спрощень хронологічна та структурна цільність обряду; послабились його магічна і правова функції; вийшли з ужитку традиційний весільний одяг і низка обов'язкових ритуальних атрибутів; змінився музичний супровід обряду та затратились давні обрядові танці тощо. Незважаючи на це, лемківське весілля ще й дотепер значною мірою зберігає традиційну основу і не втратило своєї етнографічної самобутності.

Батьки лемків с.Переможне привезли з Лемківщини весільний обряд - розбирати молоду і завивати хустку. *«А биво так: ставили відро з водом, жеби жили гладко, зверху давали заготовок, жеби жили багато, назаготовок стелили кожушок, жеби декошайм родиво кучеряве, на шиткоші дав молодий, йому на колінамовода, їй на коліна давали хлопчика*

мавого-жебировидива перший син. Свашкизнімаливінок з вельоном, одівали на голову дівчинам, жебизаміжвиходили, а з того відра обливали водомпарубків, жеби ща женили».

Відразу після війни відчувалися настороженість і поділ села. Перший час ті (лемки) не радили своїм дітям одружитися на наших: «Тилькы бэр свою, а руську — не бэр!»

На Покрову відзначали переважну більшість весіль. З минулого прийшло переконання, що як Покриву покриває траву листям, землю снігом, а воду льодом, так і дівчат мусить накрити вона шлюбним вінцем. Звідси і численні замовлення «*Свята мати, Покровонько, завинь мою головоньку, чи в шматку, чи в онучу-найшадівкою не мучу».*

Поховальна обрядовість лемків

Поховальна обрядовість лемків, до структури якої входять традиційні заходи, пов'язані зі смертю, похованням і вшануванням пам'яті члена родового та громадського колективу, є складним і багатогранним ритуально-світоглядним комплексом. В єдине ціле у ньому поєднані прадавні народні й церковно-християнські обряди, усталені морально-етичні поняття, традиційні уявлення та вірування про смерть, душу й потойбічне буття.

Вірили на Лемківщині у те, що близьку смерть у родині провіщають сні. Наприклад, остерігалися лихого тоді, коли у сновидіннях бачили воду (за символічною аналогією – сльози), розорану землю (могила), будівництво дому (домовина), зламане дерево (обірване життя), косу (атрибут смерті), випадання зубів чи відривання підшви взуття (розпадання роду) тощо.

Побутували в лемків і вірування в зловіщі прикмети. Так, недобрим знаменням у народі вважали незвичні явища в навколишньому середовищі (поява комети у вигляді хреста, дерево вивернеться з корінням чи зацвіте восени, раптово трісне стіл чи стіна, впаде ікона), специфічну поведінку представників тваринного світу (завиває собака, піє курка, птаха вдаряється в шибку, крики поблизу дома сови чи пугача), деякі знаки, пов'язані з побутовим життям і самопочуттям людини (господар за недоглядом не досяїв частину поля, господиня невдало випекла паску, хворому присуваються різні стуки і шелести).

Похорон отбиватся при участі цілої парохии. Почавши от смерти покойного аж до його похорону дзвонят помершому три рази денно. Помершого кладут на солому и дают йому в руки свячену свічку. Потом убирают його в найкрасиу одіж, кладут його на лавці и прикрывають його тіло білим полотном. Всі зеркала в хаті закривают або отвертают на другу сторону. Если єст в хаті зигар, то го зат'римуют. Коло помершого ставяють ліхтарь з свічками, а в середині деревяний крест, обв'язаний повісмом. Свічки св'тятся безперервно. Молоду дівчину убирают так, як до шлюбу. Мальїм дітям дают в рукьї свічку, перстень з воску и забавкьї. В деякьїх сторонах дают до труньї грошї, штобьї душа малася чьїм

в'їкупити. На знак жалоб'ї дівчата росплітуют кос'ї и убираються в одержу чорвой прошеню никто не отказуєся. На цвинтар (теметів) несут небощика на плечах або везут в літі на возі, в зимі на санях. Вольї, што везли небощика на цвинтар давнійше дарували священникови. По похороні вертают всі до хат'ї помершого и там отб'їватся обід званьїй горяч-ком, на котром ідят хліб, с'їр, капуста, стераєку и пенцак'ї. М'яса на похороні не ідят. За т'їждень по похороні отправляєся за покойн'їм Служба Божя з парастасом, на котрой берут участие всі запрошен'ї односельчане, а по Служб'ї Божой угощуют всіх разом зо священником. Теперь ідят уже м'ясо, але лем теляче и бараняче, натоміст м'яса з дробю істи не можна. По обіді отправляєся за небощиком панихи-да, по уконченю котрой священник накапує свічком на столі знак св. креста, а всі співають "Вічная память". Потом священник читат при каждом углі хат'ї Евангеліе и скроплює хату свяченом водом. В рочницю смерти також отправляно Службу Божу, по котрой угощано присутствующих.

Календарна обрядовість

Вагоме місце в житті лемків посідав народний календар. Саме завдяки йому селянин знав, коли можна виконувати ту чи іншу роботу. Народний календар залежав від географічних та кліматичних умов і водночас був тісно пов'язаний з церковним календарем, основні релігійні свята були певним відліком різних робіт.

Окрім поділу на чотири пори: зиму, весну (яку називали "ярь", як і бойки), літо, осінь, рік ділили на певні проміжки: "у піст", "на переднівку", "у яр", "в жнива", "осені", "в пізній осені", "в зимі". Минулий рік називали "пришлий рік", "лони", "глони", "лунський рік"; "лінський"; позаторік — "два - ручний рік". Назви місяців на Північній Лемківщині були, в основному, слов'янського походження: січень, лютий і т.д. Березень називали "марец", травень — "май". Місяці ділили на тижні, які називали неділями. Наприклад, казали: "Дитина вже має вісім неділь". Ту чи іншу роботу регламентували протягом тижня. Понеділок вважали днем ангела. На Закарпатті у цей день жінки не прали білизни ("не райбали"). Можливо, це відгомін давнього українського звичаю — "понеділкування", коли заміжні жінки кожного понеділка постили, молилися і утримувалися від деяких довготривалих та важких робіт. Важливі справи намагалися робити у масні дні. Саме у ці дні виганяли весною перший раз худобу, вперше виходили у поле з плугом. Не можна було у пісний день віддавати ватагові овець на випас, бо вважали, що пропаде в овець молоко.

Деякі роботи суворо регламентувалися. Так, у п'ятницю жінкам не можна було чесати волосся, брати у руки попіл (золити білизну) і викручувати білизну. У суботу ввечері також заборонялося робити важку роботу, наприклад, прясти, оскільки субота була передсвятковим днем.

День ділили на "досвіта", "рано", "перед полуднем", "полудне" або "пувня", "пополудню", "вечур", "вечір", "зночі". Часто день ділили за прийняттям їжі: на північній Лемківщині — "обід" або "снідання", "підполуденок" або ж "підполуденча", "полуденок", "підвечірок", "вечера".

Пори дня розпізнавали за сонцем: про схід сонця казали: "дніє", як було полудне — "юж сонечко високо", "сонце у ловранках" — підвечірок, "вечерить" або "сонечко доходить" — коли вже сонце чіплялося за гори. Час удень визначали по тіні: якщо тінь ноги ставала до плечей, вважалася 10 год., полудне — коли тінь була на крок, коли не можна стати ногою на тінь голови. Пастухи говорили: "Сонце високо, коли тінь на крок, то вже можна гнати маржину". Уночі час визначали по зорях та співу півнів.

Лемки у своїй життєдіяльності орієнтувалися за святами, наприклад, казали: "Три неділі по Зелених святах", "Дві неділі по Великодню". Свята визначали приблизно терміни тієї чи іншої роботи.

Рік на Лемківщині починався з Різдва. Перед Різдром діти ходили і віддавали борги, "жеби цілий рік не бити винним".

Найважливішими святами зимового календарного циклу були Різдво, Новий рік та Водохреща. Особливе місце серед них займають різдвяні свята, в обрядах яких сконцентрована велика кількість повір'їв, пов'язаних зі щоденною селянською працею та господарською діяльністю.

На Різдво кожна господиня заздалегідь готувала вечерю, як правило, з дванадцяти страв, помащених олією. Така кількість страв відповідала числу апостолів й місяців у році. До вечері можна було приступати після того, як зійшла перша зірка, що її називали вифлеємською. Господар ділив хліб і давав кожному скибку з зубцем часнику, обмацаного в солі. Подекуди господар частував усіх келишком вина чи напою з меду і бажав усім щастя та здоров'я. Потім їли дванадцять страв: капусту, гриби, вівсяну киселицю, картоплю, біб, моркву, пироги, борщ з бобальками, пампушки, пенцак (перлова каша), левеш, кутю. Всі їли з однієї миски. Клади на столі запасну миску й ложку для вбогого подорожнього, а також для покійних членів родини.

Святкові вітання, новорічні побажання продовжувалися до Щедрого вечора, Водохреща. Співали колядки, щедрівки. Перед Водохрестям (Йорданом) справляли ще одну, подібну до різдвяної, вечерю Щедрого вечора. Також споживали дванадцять страв. Але сама вечеря вже не була такою урочистою, як напередодні Різдва. Після вечері всі гуртом щедрували (співали побутових пісень з різноманітними побажаннями), колядували

колядки, в яких часто явища природи замінювали членів родини: сонце — господар, місяченько — господиня, діти — зірочки. В колядках, адресованих дочкам, оспівувалась їх краса, господарям — сила, розум, багатство, господині — краса, господарність, материнство. Всім бажали щастя, злагоди, любові й миру. Закінчувались колядки й щедрівки поздоровленнями, побажаннями всього найкращого в новому році. На Йордан ішли селяни церковною процесією святити воду в річці. Свяченою водою скроплювали всі господарські будівлі, житло (як ззовні, так і всередині) для оберігання від нечистих сил. Так завершувався зимовий цикл календарно-обрядових свят лемків.

Початком весняного циклу слід вважати т.зв. *"м'ясниці"* — один з найвеселіших періодів у календарному році людей, зокрема селян. У цей час, напередодні великоднього посту, справляли весілля, влаштовували різні забави, ігри.

Піст зобов'язував не лише припинення забав, але й обмеження споживання їжі, зокрема м'ясних і молочних страв, жирів (крім олії). З молока продукували сир, складаючи його в бочки, який вживали після посту. Під час посту дорослі й діти ходили до сповіді, щоб *"очиститися"*, *"обмитися"* від гріхів і зла, подібно як весняний теплий дощ обмиває щороку природу, приносить їй життя, радість.

У лемків у році було чотири пости, яких суворо дотримувались. На Закарпатті їх називали: "Пилипов пост", "Великий пост", "Петрув пост", "Свято Марії — посток"; на північній Лемківщині — Рістяний піст, Великодній піст, Петрівка, Маткобіжаний піст. Остання неділя Великого посту звалась

Квітною. В цей день у церкві освячували *"багнятка"* (галузки верби з весняними бруньками) їх тримали за образами, підчас буревію кидали у вогонь, щоб відігнати можливе лихо.

У деяких селах Південної Лемківщини багато повір'їв стосувалось останнього тижня Великого посту, пов'язаних з різними *"нечистими"* силами.

Найбільшим весняним святом був Великдень, час Воскресіння Христового. Святу передували поважні підготовчі роботи: наведення порядку в хаті та на господарстві, приготування традиційних обрядових печив. Випікали пасхи (великий хліб), малювали яєця (крашанки, писанки). Продукти складали в обрядовий кошик і несли в церкву. Пасху несла господиня або жінка найстаршого сина, кошик — господар дому або найстарший син. Перш аніж сісти до великоднього столу зберігся звичай, що господар тричі обходив з пасхою довколо хати, щоб уникнути пожежі. В окремих місцевостях господиня з пасхою обходила навколо стайні, заходила в стодолу, щоб добре велося господарство. Повсюдним був звичай, що споживання великодніх освячених продуктів починали з яйця, яке розрізали на стільки частин, скільки було членів сім'ї. Кожен повинен був з'їсти свій шматочок, щоби панувала любов і злагода.

Важливим весняним святом було Трійця, Зелені свята (*Русалля*), їх святкували протягом трьох днів. На Зелені свята лемки повсюдно прикрашали назовні й зісередини житлові будинки та господарські будівлі зеленню, в основному липовими галузками. У деяких селах Південної Лемківщини парубки ставили перед хатою дівчини-нареченої зелені деревця — "*mai*", оздоблені кольоровими стрічками, як символ любові.

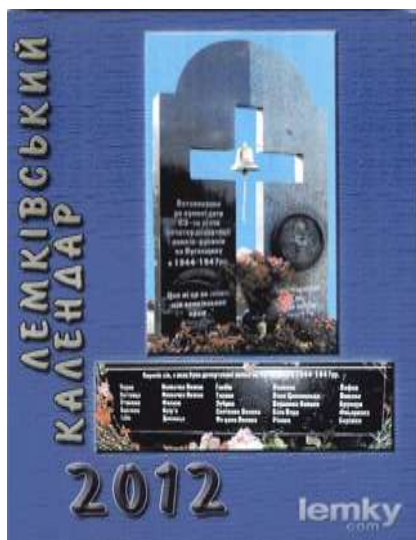
Свято Русалля завершує весняний цикл календарно-обрядових свят. Найвиразнішим обрядовим святом літнього циклу є давньослов'янське свято Івана Купала, яке у християнську епоху поєднане із святом народження Івана Хрестителя. Значення давнього свята полягало у величанні природи, яка в час літнього сонцестояння досягла свого завершення.

Повсюдно на Лемківщині для купального свята (24 червня за старим стилем, 7 липня — за новим) була поширена загальна назва "Собітка".

День Іллі на Лемківщині вважали першим осіннім святом. Якщо до Іллі картопляне бадилля не висохло, то буде добрий урожай. Побутувало прислів'я: "До Іллі то зла хвиля, а по Іллю — хліб на кіллю". У народі казали: "До святого Ілька дожинат ся нивка", "На Ілія діда літо лем до обіда",

На свято Спаса освячували садовину. У цей день заборонялося йти до лісу, що відображено у приказках: "Не ходи на оріхи на Спаса, бо ти окрути ся коло ноги колбаса".

На осінні місяці припадав збір усього врожаю. У народі говорили: "Осін — не мачоха", "Осін кожному роботу найде". Картоплю починали копати після третьої неділі вересня. На Покрову на полі повинно було бути все прибрано, Свято Михайла вважали зимовим, у той час починав падати сніг, говорили: "Михайло приїхав на білому коні", а Святий Миколай трясє бородою.

Народний календар — складова традиційно-побутової культури лемків. Він творився впродовж віків і увібрав в себе народні знання, вірування, звичаї та обряди, був тісно пов'язаний з життєвим укладом лемків.

*На першій сторінці обкладинки:
Пам'ятний знак у селі Переможне
Лутугинського району Луганської області*

Сьогоні Львівське видавництво "СПОЛОМ" видає щорічний альманах "Лемківський календар" та дитячий додаток до нього - щорічник "Лемчатко". Цими виданнями Всеукраїнське товариство "Лемківщина" та Фондація дослідження Лемківщини у Львові продовжили видавництво "Бібліотеки Лемківщини".

"Лемківський календар" є своєрідним екскурсом в історію Лемківщини, документальним свідченням незнищенності народних звичаїв, культури, традицій, пам'яті народу про минувшину і велику незламну віру у майбуття.

Читачі мають можливість ознайомитися з церковним та історичним календарями за рік, інтересними матеріалами в розділах "На крилах історії", "Депортація. Акція "Вісла"", "День за днем", "Наші ювіляри", "Пам'ять для майбутніх поколінь", "Старі світлини лемківських родин", "Літературними стежками", "Відійшли у вічність", "Мистецтво.Культура.Освіта".

рідної

Популяризація дитячої творчості, виховання почуття любові та патріотизму - одне з найважливіших завдань дитячого щорічника "Лемчатка". Тут зібрані як давні, так і нові оповіданки, і нові оповідки з історії рідного краю. Поезія, легенди та казки, цікаві новини та репортажі - все це розширює кругозір дитини. Минуле дивним чином формує наше майбутнє, без нього неможливо оцінити і збагнути культурне та наукове надбання народу, красу землі.

Писанки по-лемківськи

*Ой писали писанку,
Мов мережку, вишивку -
До богів розмову
Сяйну, кольорову*

*Писанки розписані Бадлак Г.П.
с. Переможне Новоайдарського р-ну*

Писанка входила у традиційну весняну обрядовість і була важливим засобом як родинно-побутової, так і сільськогосподарської магії.

Розписане візерунками яйце — писанка — стародавній ритуальний і магичний предмет. Писанка символізувала весняне відродження природи, тепла й перемогу світла над холодною темрявою, зимою і ніччю.

Писанки або сирі яйця (залежно від пори року) клали у фундамент в усіх чотирьох кутах будинку, як обереги від злих сил, щоб щезла біда. Також вони були оберегами і від пожежі. Їх перекидали через хату (щоб не горіла), шкаралупиння з писанок кидали в піч на тліючі вуглики, що мало захоронити хату від удару блискавки (шкаралупиння на вугликах тліло і вилітав у комин з них дим), тим же "цілющим" димом зі шкаралуп писанок обкурювали хворих людей чи тварин, а тому писанки дуже цінувались як обереги від нещастя та хвороб. Коли з одного року писанки зберігались до другого, то їх знову святили, до тих пір, поки вони не розпадались від часу.

З сивої давнини великодні свята не обходились без пісень-хороводів та різноманітних ігор, в тому числі ігор з писанками. Отже, це свідчить, що різні терени лемківщини мали свої окремішні традиції як щодо писанкарства, так і щодо проведення свят, ігор, гаївок, гагілок тощо. Ігри з писанками відбувалися на луках, городах, під церквою, на цвинтарях, це такі ігри, як "гоя дюндя", "лишечка", "мости", "сирці", "велички", "качки гонити", "злата брама", "на цвинтарі", "на когута", "клюпавай яйце", "карбу люлю", "вимінювання танцю з писанкою" тощо. Однак зараз ці ігри цілковито забуті.

Отже, мальоване яйце — найвизначніший символ великодня, символ, тяглість якого сягає найдавніших часів.

Специфічною, первісною і найпоширенішою технікою воскового розпису на лемківщині, як і суміжних територій, є розпис шпилькою. Округла головка шпильки при зануренні у віск захоплює не багато розтопленого воску, тому шпилькою виконують лише невеликі і порівняно прості елементи орнаменту — риски та крапки з потовщенням на їх початку і загостренням у кінці. з таких капель-рисок майстри «виписують привабливі розети-сонечка, пишні гілки, квіти та інші мотиви».

Ще одна техніка — вишкрябування на вареному пофарбованому в один колір яйці гострою шпилькою, ножем, уламком серпа чи коси вишкрябували візерунки. Ця техніка на території лемківщини набула локального поширення.

Для фарбування писанок майстрині розробляли природні барвники. Робилось це у домашніх умовах: червону фарбу робили з відварів малини, шипшини, деревини старої сливи. теракотову отримували, відварюючи лушпиння цибулі, виварюючи озиме жито, пшеницю, барвінок, різні трави та листя, отримували зелену, жовту — з відварів кори дикої яблуні, вівса, цибулі, коріння глухої кропиви, липового цвіту, квітів жовтого "лотаю", цмину, чорну добували з відварів дубової кори, а також виварюючи у сольовому розчині кору молоді вільхи, одержували чорний колір ще із сажі та деревного вугілля, майже так само робили темно-коричневу фарбу, тільки настої витримували менший час.

Дівчата малювали писанки і у великодню суботу. Було і таке повір'я, що коли дівчина розпише гарно писанку, то буде доброю господинею. Це було своєрідним стимулом до розвитку писанкарства, бо кожна дівчина намагалася підшукати оригінальні мотиви, символи, знаки.

Лемківські писанки не мають дуже складної орнаментики. Вони переважно одно- або двокольорові. *"Писання не є багаті у вибагливі взори, простенькі, але гарні... кругло написані пасочки тоншим кінцем до середини означають сонце, менші звізди;*

інші взори: квіти, хрестики, цятки та легка проба мережок... багато красок до писання писанок не вживають. тим то лемківська писанка, хоч вона звичайна, має свою мистецьку вартість".

На синьому фоні виступають червоні та жовті кольори у білому обрамленні.

У воскових розписах переважає рослинна орнаментика. Характерними мотивами є піврозетки, утворені різнокольоровими пишними пелюстками, з яких будують своєрідні екваторіальні пояси. Інколи екваторіальні пояси утворені з пуп'янків, зображених у вигляді "збоку". Поширеним мотивом є також промениста біла зірка, яку обрамлюють різнокольорові пелюстки. На екваторіальних та меридіанних поясах дуже часто зображають мотив "ланцюжок", переплетіння кілець якого має різноманітні форми, колористичний лад писанок цього осередку побудований на зіставленні зелених, фіолетових та жовтих барв, які виступають на темно-коричневому чи темно-синьому тлі.

Зараз у писанкарстві природні барвники поступово підмінюються купованими фарбами хімічного походження.

На Великодні яйця красять таким чином: на поверхню яйця накладають декілька листочків (наприклад, барвінку), загортають яйце у марлю або дуже тонку тканину і опускають у фарбу, переважно лушпиння цибулі. Після того, як яйця зваряться і охолонуть, з них знімають усі накладки і отримують на яйці реверсивні жовтуваті відбитки листків на теракотовому тлі.

На VII фестивалі «Стежками Лемківщини», який проходив у с. Переможне Перевальського району можливо було отримати уроки писанкарства. Наводимо нижче як написати писанку своїми руками:

«Лемківську писанку можна написати на шкарлупі звареного в круту яйці, або на шкарлупі видутого яйця (в шкарлупі роблять два маленьких отвори і яйце видувають). Поверхню обезжирюють і висушують.

Віск (можна додати трохи парафіну) тримають постійно нагрітим (на плиті) так, щоб на писачок набиралась капелька, яку переносять на поверхню яйця. Для написання лемківської писанки використовують писачок, який легко зробити самому. Для цього в торець олівця чи виструганої зручної палички необхідно встромити невеличку голочку з маленькою металеву головою на кінці (такими голочками заколюють в упаковці нові чоловічі сорочки).

На видутому яйці спочатку гарячими капельками воску ми закриваємо отвори (щоб при фарбуванні фарба не потрапляла всередину шкарлупи).

На головку писачка набирається капелька воску і, як найшвидше переноситься на поверхню яйця. Якщо при цьому по поверхні яйця провести коротку рисочку, то віск на шкарлупі ляже крапелькою. Із звичайних воскових крапочок і капельок складають малюнок. На чистій, не зафарбованій поверхні під воском ми збережемо при цьому білий колір. І, якщо ми таке яйце опустимо в фарбу, то решта поверхні шкарлупи зафарбується. Ми отримаємо двохколірну писанку.

Якщо ми захочемо написати писанку в трьох і більше кольорах, то спочатку, після нанесення воску на чисту поверхню, яйце опускають в найсвітлішу (жовту, оранжеву) фарбу. Після фарбування поверхню висушують і по зафарбованій поверхні продовжують наносити малюнок воском, покриваючи ділянки поверхні, на яких повинен зберегтись жовтий, або оранжевий колір. Потім яйце опускають в темнішу фарбу (червону, зелену, синю...) і після фарбування знову висушують поверхню. Коли малюнок на шкарлупі повністю готовий – віск знімають. Зразки лемківської писанки:

Як вдягались лемки

Яцив Я.І. Графіка . Національний одяг юності: лемки на Луганщині
Луганський обласний художній музей

Самобутність лемків простежується у національному костюмі. Під час наукової експедиції у села Новоайдарського району були знайдені деякі складові частини жіночого костюму. Традиційний лемківський жіночий костюм включав лляну, а для роботи - конопляну, білу сорочку (опліччя) з невисоким коміром - стійкою і морщенням біля коміра, стягнутого стрічками або тасьмою з фестонами та квітами. У будні лемкині одягали полотняну білу, викладену в складочки спідницю-фартук. У свято носили спідницю (кабат) із купленої перкалевої різноколірної строкатої тканини, темно-синьої в крапочки - цятки або синю чи зелену однотонну вовняну, зібрану в складочки-плісування. У лемкинь з села Переможне Новоайдарського району спідниця (кабат) була з темно-синьої вовняної тканини з білими квіточками та синім горошком. Спереду вставлена тканина чорна в білий горошок. Дівчата нашивали внизу на спідниці (кабат) чотири кольорових стрічки-фарбітки, а заміжні жінки - червоні, зелені, білі, жовті шнури.

На спідницю одягали фартух-запаску. Запаски були червоні або темно-сині, укладені дрібними складочками. Внизу прикрашались кількома рядами стрічок - червоних, зелених, білих, жовтих, рожевих. Запаски були ще вишиті стилізованими гірляндами з квітів. Вишивка робилась гладдю блакитними, жовтими, червоними, зеленими, білими, рожевими нитками.

Бадлак Г.П. 16 років зі своєю сестрою.
с.Переможне Новоайдарського р-ну

На сорочку (опліччя) одягали безрукавки, керсетки (горсет). Ні дівчата, ні жінки не виходили з дому без корсета, які виготовляли з сукна синього, червоного, зеленого кольору. У лемків, яких переселили з Ясловського району до сіл Новоайдарського району зустрічаються горсети з різноколірного сукна. На свято шили горсети з різноколірного шовку. Шили їх до талії, а

потім опускали клапани овальної форми, які були прикрашені бісером по краю, кольоровими строчками, або різною тасьмою.

У лемків з сіл Новоайдарського району спереду горсети прикрашені вишивкою гладдю. Головний узор вишивки - різні квіти, на які нашивали стеклярус, блискітки. У лемків з сіл Лутугинського району горсети вишиті бісером та стеклярусом.

Головні убори у дівчат і жінок були різні. Дівчата в косу вплітали червону або блакитну стрічку. *«В літі ходять дівчата з открытими Головами. Волосьє носят в заплетену довгу косу.»*

Особливої уваги заслуговують весільні прикраси голови молодої — віночки. (На фото лемківське весілля у с. Переможне Новоайдарського р-ну). Віночки - це свого роду витвори малої пластики складної конфігурації зі застосуванням різноманітних за фактурою матеріалів. Одночасно це — багатошарова композиція, до якої входили стрічки, обручик, два вінки та "парта".

На голову молодої накладали спочатку обручик, обплетений стрічками, декорованими бісеринками. Важливим при цьому було звисання над чолом молодої мережаних бісерних "зубчиків". Зверху — віночок із штучних квітів, листочків, металевих леліток та намистинок, які прикріплювали до пружинок-"дробинок", що при русі голови забезпечували їх шелестіння та коливання. На цей віночок зверху ще прикріплювали більший, барвінковий, який був не лише прикрасою, а й забезпечував функцію оберега, символізував вічність кохання у весільній обрядовості українців. До нижнього вінка зі спини прикріплювали "парту" (прямокутної форми полотнище із цупкої набивної або оздобленої намистинками тканини) і

стрічки, завдовжки до нижнього краю спідниці. Поверху нижніх стрічок обома краями чіпляли зігнуті, наче петельки, стрічки- "засівки", якими покривали плечі. Така прикраса голови, як вінок нареченої, виступала своєрідним акцентом в ансамблі весільного вбрання, надаючи йому монументальної величі, святковості та врочистості.

Лемківська родина з с. Переможне Новоадарського р-ну

Заміжні жінки носили очіпки та хустки білі з вишивкою, квітчасті, блакитні. Їх пов'язували, перехрещуючи кінці під підборіддям і зав'язували ззаду під здвоєними кінцями на спині. Багато використовували білі або різноколірні хустини із купованих тканин.

На шиї жінки носили кілька ниток намиста - пацьорки різних кольорів: зелене, фіолетове, блакитне, червоне, біле, чорне. *«Шюю окрашуют пацьорками або диямектовими коралями. Дівчата запинаят з заду до шьїи різной краски "басамункн"».*

У колекції традиційного одягу лемків Новоадарського краєзнавчого музею є чуга. Це чоловічий верхній одяг чоловіка, який шили з сукна сірого або темно-коричневого кольору. Цей своєрідний верхній одяг кроїли прямоспинним, без коміра. Замість коміра пришивали ззаду прямокутний шматок сукна, який спадав з плечей. Чугу носили наопах, тобто накинутою на плечі. *Чуга єсть то род плаща з широкими рукавами на споді зашитими, а окраменьїми довгими френзлями. Рукавов чугьї уживаєєся до ношення в них "меринді". На плечах чуги вишитий єсть квадратвий кавалец сукна з обшитими долем френзлями, котри служат, яко окраса той части одежьї. На голову надівають чорний капелюш (калатик) з високими крисами, а в зимі шапку баранкову, або сукняну з подшитьїм кожухом, котрой бокьї в часї морозов спущаєєся на шюю и уха. В часї сильних морозов вмісто чути убирають баранячьї кожухи и кожущаньї рукавиці.*

Строй мужчин не барс вибагливий, натомієть жєнциньї любяєтя строити и пристосовуватися до лемковской моди при різних оказиях.

Чоловіки-лемки зазвичай носили білу лляну сорочку, лляні або вовняні ногавки, тобто штани, ремінь та камізельки без рукавів, які називали лейбик чи бруслик. Взуття - постоли або чоботи. На голові - капелюх.

Одяг лемків не сплутаєш з одягом інших етнічних груп українців

Жіночий лемківський одяг на весілля

Тепла одяжка. Узимку жінки носять кожушки

*У Новоайдарському краєзнавчому музеї зберігається унікальний експонат:
Жіночий лемківський костюм 1906р.*

Лемківська вишивка

Вишивка лемківщини — самобутнє, оригінальне явище в історії українського народного мистецтва. Їй притаманні основні риси, які загально характеризують українську народну вишивку.

Характерно, що в усіх районах лемківщини вишивка має основне призначення — декорування одягу. Вишивали дитячі сорочки — "кошельки", "льолі"; жіночі сорочки — "кошелі", "опліча", "плічка", "станок", "станча", "оплецько"; блузки; сукні, безрукавки — лайбики, лайбрики, бруслики, кабатки, душки, горсети; фартухи — "запаски", "шурци", кожушанки, каптани, сердаки, гуньки; хустини — "фацелики", чіпці, парти, намітки-обруси; чоловічі сорочки, штани — ("нагавиці"), холошні; лайбики, "лайбрики", "бруслики", сердаки, куртки, чуги тощо. Кожен із компонентів одягу мав відмінності щодо характеру вишивання. Характерною рисою лемківського одягу є декорування його нашивними шнурами, тасьмами, кольоровими тканинами, шкірою, хутром. Однак навіть одяг, виготовлений з грубих вовняних доморобних тканин, декорувався вишивкою.

Інші принципи розміщення вишивок, часто і їх орнамент, на одязі і тканинах інтер'єрно-обрядового призначення, особливо на фелонах, престольних покривалах, хоругвах, рушниках, пілках (для накривання хліба) — "хлібовках", наволочках — "заголовчатах", покривалах, заслінках, серветках (що часто завішувались на стінах) тощо.

Рушники вишивали в церкву для застеляння під євангелії, ними обрамляли ікони, перев'язували хрести, патериці, фани. Характерно, що у лемківських церковних рушниках на одному з вужчих країв вишивання на лицьовому боці тканини, а на другому, навпаки, лицьова вишивка розміщена на виворотному боці. Це зроблено для того, щоб такими рушниками накривати столики для євангелій так, щоб обидва краї рушника звисали

один над одним з лицьовим орнаментом. Часто над вишитими горизонтально смугами при краях рушника зустрічаються складні композиції з хрестами і написи: "христос воскрес!", "помилуй нас, боже!" "Хресту твоєму поклоняємся" та ін.

Основні матеріали вишивання — бавовняні нитки ("памуть", "запал", "мідря"), вовняні, шовкові; бісер, корали, металічні пластинки ("лелітки"), гудзики, зсукані шнури, фабричного виготовлення текстильні та шкіряні стрічки. Особливого поширення зазнали такі техніки вишивання як хрестик, ланцюжок.

До поверхневих методів декорування одягових виробів відноситься поширена техніка нашиття (кольорових стрічок, шкіри, м'яких тканин). Ця оригінальна "аплікація" застосовувалась у декоруванні лайбиків, гуньок, візток, чепців. На особливу увагу заслуговують різні методи нашиття металічних пластинок, пацьорок, бісеру, якими зображувались як геометричні, так і рослинні узор.

У східних регіонах лемківщини можна виділити такі типи вишивок: з геометричними мотивами — ромбами, зубцями, розетками; геометризованими — дерева життя, в яких прямий центральний стовбур, обабіч симетрично розміщені заокруглені вниз спіралеподібно пагінці; рослинними — квіткові, галузкові мотиви з видовженими листочками. Техніка вишивання — ланцюжок, стебнівка, гладь, рідше — хрестик.

Рушник вишитий в с. Переможне Новийдарського р-ну

Лемківські пісні та співанки

«Як я си заспівам»

Характер і життя лемків знайшли відображення в багатогранному народному мистецтві, зокрема у відомих співанках.

Скарбниця чарівних мелодій, різноманітних ритмів, — пісня лемків була вірною супутницею їм на протязі всього життя. Різноманітні співанки лунали під час обрядів і свят, співали їх пастухи і лісоруби. Співанки були розрадою народу і його зброєю на протязі багатьох поколінь.

У лемків поширений переважно одноголосний спів з епізодичним роздвоєнням на два голоси. Це пов'язано з тим, що в побуті лемків більшу роль відіграють традиції сольного співу, ніж хорового. Проте в різних селах під час свят, весіль лемки використовували пісні не тільки двома голосами, а підбирали тенорові, басові партії. Пісень протяжного широкого характеру тут мало.

Народна пісенність лемків обертається навколо тем домашнього побуту, родинних стосунків, кохання, праці в її домашніх індивідуальних формах... Серед пісень на родинно-побутову тематику помітне місце посідають балади, а також колискові пісні.

*Єй, а, я люлю мї, люлю —
Ой під дзелену дулю —
Єй дуля ся розвие
Єй дітину прикриє, і т. п.*

*Люляй же ми, люляй,
колишу я тебе,
А кет ти мї вснеш,
То я лишу Тебе, і т. д.
Ой сину — мій сину,
я про тебе гину:
Ни во дни, ни в ночи,
нігда не спочину...*

У лемківському фольклорі яскраво відбилися суто місцеві особливості народного життя. Привертає, наприклад, увагу, що в багатьох піснях оспівується побут і праця косарів, пастухів, часто зустрічаються лісові та гірські мотиви.

*А там долом, в тій долині
В керти ружа преквітала
В лісі черешенька
В нашій керти ягоди-малини
Гей, мам я косу
Гей, ци то коса тупа
Гей, Яничку, оженся
Дармо ви мя, мамко
Ден би-м косив
Добрі тому коса косит
Дунаю, Дунаю
До гір, хлопці, до гір*

Лемки закохані у свій рідний край, у свої ліси, гори й гірські луги, краса яких неповторна. Любов'ю до рідної природи пройнята вся їхня пісенна творчість, але конкретне вираження вона дістала у відомій патріотичній пісні "Я до леса не піду":

*Я до Леса я до Леса я до Леса не піду
Древка рубац Древка рубац ей Древка рубац не буду
Древко бы мя Древко бы мя Древко бы мя забило
Што ж бы Моє што ж бы Моє ей Шварне Дівча робило
А у Лесу Гайтов стреже Сокиречку бы мі взяв
Сокиречку за Сто Златих ей Топориско за Таляр*

Лемки, як і весь український народ, люблять гумор. Серед жартівливих пісень окремої згадки заслуговують співанки, близькі своїм характером до коломийок.

*А в неділю рано
А моя миленька, ей, велика циганка
А я свою Терезу
Гей, кий мі параль
Як моя мила грушки продавала
Заграй же мі яко тако
Мала-м сой милого фуяроша
Оженив-єм ся
Ой пила, пила
Ой треба би
А ти, дівча, под з нами
Почлаптав, подрептав
Там під мостом
Телелем, телелем
Фраїрку-м си знашов
Як я била ищи мала*

Я сой хлопец газдовский

Загалом характер лемківських жартівливих пісень емоційно стриманіший, інтимніший, порівнюючи з піснями інших областей України. Але є окремі пісні, які іскряться молодечим завзяттям та енергією. До таких належить, наприклад, відома пісня "Як ішов я з Дебречина додому" :

*Як ішов я з Дебречина до Дому
Зайшла мені Чорна Кура Дорогу
Іди-іди Чорна Кура до Дому
Не заважай не заважай по Дорозі нікому
Як ішов я з Дебречина до Хусту
Знайшов лем я Вишиваную Хустку
Ой чи Мила чи не Мила ю (ї) шила
Лем би она лем би она вишиваною была
Як ішли ми з Дебречина до Дому
Про той Вечір не розкажем нікому
Так ня Мила притискала до себе
Чи любиш мя чи візьмеш мя бо я млію без Тебе*

У лемківських піснях особливо важливу роль відіграє такий типовий для народної поезії прийом, як дво- або й кількаразове повторення окремих слів чи рядків пісенної строфи. Прикладом може служити пісня "Гей, повідав-єс, же мя возмеш".

*Гей, повідав-єс, же мя возмеш,
Гей, як на горі жито дожнеш,
Гей, гей, як на горі,
Як на горі жито дожнеш.*

Колядки, щедрівки, веснянки, собіткові пісні лемківського краю належать до багатой палітри українських народних пісень. На особливу роль колядок у житті селян-трудоарів вказував, насамперед, незабутній Каменяр — Іван Франко. Письменник підкреслював, що „колядка переносила їх думку в якийсь світ, близький і рідний їм, а при тім зовсім відмінний від того, серед якого минає їх убоге, клопітливе життя... Слухаючи і співаючи колядки, такий бідолаха хоч на хвилю бачить себе заможним господарем, у якого подвір'я чисто заметене, хата гарна, світла...»

*— Гаса, хлопці до ряду, —
Протиємо коляду!
— Пришли-сме ту щедрувати,
Чи готови колачи? Щедрий вечер, добрий вечер і т. п.*

Унікальна лемківська пісенна спадщина засвідчена передовсім у нечисленних збірках, які збирали, вивчали, опрацьовували і готували до

друку такі видатні й незабутні діячі української культури як академіки Філарет і Микола Колесса, композитори Станіслав Людкевич, Анатолій Кос-Анатольський, Василь Барвінський та інші.

Збирання лемківських пісень було здійснено також і на Луганщині фольклорно-діалектологічною експедицією ЛНУ ім. Т.Г.Шевченка у 2005 році. Ми маємо бути особливо вдячні людям, які попри все зберегли свої традиції, збагативши ними культурну скарбницю, зокрема нашої, Луганської області. Йдеться про село Переможне Лутугинського району Луганської області, значну частину населення якого становлять лемки. Серед фольклорних творів лемків, які збереглися до сьогодні, почесне місце належить весільним пісням.

У цих піснях можемо простежити наступні етапи та дії народної драми весілля:

1. Довесільні звернення-замовлення до Покрови із проханням про щасливий шлюб: *"Свята мати, Покровонько, завий мою голівоньку, чи в шматку, чи в онучу - най ще дівкою не мучу"*

2. Прихід нареченого з весільною дружиною до хати молодої:

Ідемо, ідемо За тобом, за тобом, За рум'яним личком, За твоїм сердечком. Прийшли з ме ту прийшли По гуся печене, по гуся печене, По дівча червене А виход ти виход, Ти, мати багата, Бо ми тя ведемо Хорошого зятя.

3. Прихід свашок розбирати молоду:

Юхе молоду ідуть свашки розбирати Вінок із вельоном другій треба дати

4. Вбирання молодої:

Чи сте ще свашечки попили, попили, Же ети пані шводу накриво завили. Накриво, накриво, але околисто, Взяли ми си дівку, зробили невісту.

5. Одягання молодої:

Юхе ідемо з коміроньки, Дайте жемам горівоньки. Зробили сте з дівки жену Юхе ведемо зачеплену.

6. Обливання парубків святою водою:

Не тікайте, хвончі, Водом вас покроплю, Треба ще жемити, А я вам в тім пособлю.

7. Прощання нареченої зі своєю родиною, уклін матері дружкам, свашкам:

*Грайте, гудаци, різко, Кваняйца, доню,
низько. Як батькові, так і матері,
І своїм приятелям,
І своїй родинончі,
По своїй сторонончі.*

Смуток через розлуку із родиною і домівкою молода висловлює, як під час певних весільних дій (розплітання коси), так і протягом усього весілля:

*Не пвач мила, не пвач
Чого би пвакава,
Кед ти ледва ждава
Жеби ж ща отдала.
Пвачут вікна, пвачут,
Пвачут вікна, рами.
Не раз ти заплачеш,
як підеш від мами*

Лемківські пісні займають помітне місце і в концертній діяльності. Окремі з них входять до репертуару колективів, таких, як жіночий вокальний ансамбль «Паняночка» (дипломат обласного конкурсу «Луганщина - світанок України», переможець в номінації «Кращі в жанрі») Штормовського сільського

Будинку культури (директор Галухіна Тетяна Володимирівна). Ансамблю понад 10 років, близько 3-х років в їх репертуарі лемківські пісні. Керівник ансамблю Сотникова Олена Анатоліївна. На фестивалі «Стежками лемківщини» у с. Переможне Лутугинського р-ну ансамбль «Паняночка» Новоайдарського р-ну виконав лемківські пісні: «Ой чия то хижа», «Там на Лемковині», «Мала я фраїра годинаря». У с. Штормове проживає лемківська діаспора. Тут шанують традиції своїх предків. Не забуті споконвічно давні заняття штормовчан: лозоплетіння, ткацтво і вишивання. Найближчим часом у Штормовській бібліотеці готується до відкриття «Куточок лемківської культури».

Сила лемківської кухні

Головною їжею лемків завжди були страви з борошна, крупи й овочі. Найбільш вживані - картопля, капуста, квасоля, карпелі, вівсяний хліб, киселиця (кеселиця – юшка з вівсяної муки (кисла)). Кожна родина готувала на зиму щонайменше діжку рубленої квашеної капусти.

А картоплю навіть вшановували приповідками: *«Лемко тогди лем весел, коли бандурки (картопля) єму зародят ся»*.

Овочі поєднували з кашами. На щодень обов'язково подавали й кисломолочні продукти. М'ясо лемки їли рідко переважно по неділях та на свята. Риба була рідкістю і готувалася, коли її ловили. У пісні дні та під час постів відмовлялися від м'яса, сала, масла, молока та молочних продуктів. Зверталися до грибів та страв із борошна. Здоровий природній спосіб харчування виявлявся і в тому, що тільки в лемків з-поміж інших українських етносів аж до 40-х років ХХ ст. існувало відкрите вогнище і страви варили на припічку перед челюстями печі.

Ось як старожили згадують про лемківську їжу: *«Лемковська кухня, хочай проста, але дуже смачна. Такого смачного хліба, як лемковська паска, або як лемковська колбаса, або лемковски пироги не знайде нигде, хочай би перейшол цілий світ»*.

У нас, лемків, якщо люди були багаті, то робили курячий росіл з домашнім дрібнонарізаним вермішеlem та холодець, але останній не мав бути зібраним, як то зараз роблять, а навпаки - дуже жирним. Якщо холодець був зібраний, то казали, що він з якоїсь здохлятини. Так само були, так звані, зрази, а по місцевому... зараз згадаю, як його звали... душенина.

Робили й канапки, які відрізнялися від тих, що ми робимо зараз: перемащували сир одну частину з червоною перцюгою, а іншу - без, і намащували так хліб.

Основною справою були „бараболі" в хустині, які називали „обар`яні". Варили картоплю в лушпинні, потім чистили, заливали олією і запихали в гарячу піч. Відтак накладали в глиняні миски і їли разом з салатом з капусти. Адже лемки були сильними „капустниками" і їли дуже багато капусти. А також лемки дуже любили налисники з сиром. Пили горілку, вино, пиво. Вина домашнього не робили, а варили узвар - грушки, яблука, сливи відварювали, щоб він був аж тягучим. Жінки пили узвар, а хлопці - пиво. Пили з одного келиха: хтось один вставав, говорив свою промову, випив поставив, а тоді черга другого.

Кожна родина лемків має свою улюблену страву, яку сучасні господині готують так само, як і раніше. Ось кілька рецептів:

Капуста з квасолею

Квашену капусту промиваємо, заливаємо холодною водою і варимо до готовності. Квасоллю (не білу, а кольорову) на ніч замочуємо в холодній воді. Вранці варимо квасоллю і розминаємо, щоб вийшло пюре. Додаємо квасоллю до капусти і варимо разом годину чи більше. До цього окремо засмажуємо на олії цибулю і моркву, і додаємо це, коли капуста з квасолею вже готові. Тепер все має ще декілька хвилин покипіти. Якщо страва вийшла надто кисла, можна додати цукру.

Варянка (борщ)

Закип'ятити 2-3 л вару (квасу) з капусти. Якщо квас перекислий, розбавити водою, а якщо ні, можна додати лимонної кислоти. Додати порізаній кубиками буряк і варити. Додати підсмажену на олії цибулю.

Окремо взяти 150 г молока, до молока вбити яйце, розколоти, додати столову ложку муки туди ж, добре розмішати - і вилити до борщу. Наприкінці додати кріп, петрушку, кмин. Їсти з картоплею, хлібом.

Галушки з капустою

Картоплю потерти на тертці, процідити через марлю, злити сік, а крохмаль, що утворився, додати до картопляної маси. Також додати трохи муки і посолити, можна додати і яйце. Окремо шинкуємо свіжу капусту, відварюємо в підсоленій воді, відціджуємо. Коли в каструлі закипить вода (підсолена), беремо чайною ложкою картопляну масу і кидаємо на окріп. Варимо приблизно 10 хв. Потім промиваємо у друшляку і з'єднуємо з капустою. На сковорідку дати трохи масла і трохи маргарину і засмажити 3 цибулі. Потім засмажку додати до страви і перемішати.

Святкові страви

Приготування до Різдвяних свят. Кількість страв на Лемківщині становила магічне число 7, 9 чи 12, але переважно готують 12 страв. Готували такі страви: *хліб, часник, сіль, гриби, біб, квасоля, горох, вареники, бобальки, картопля, капуста, киселиця, риба, узвар – “юха”, буряковий борщ, пампушки, капустяні пироги, пекли голубці (лемківські “мигдалі”), “клюски”, риба*. Всі страви були пісні, замащені тільки лляною олією, підсмаженою з цибулею. На Східній Лемківщині готували усі каші: *перлову, гречану, рисову, ячмінну з сушеними яблуками і сливками; квасоллю з сушеними сливками; вареники; галушки; горох; голубці і гриби*. На Лемківщині давніше куті не було взагалі, бо пшениці в горах не сіяли. Натомість варили кашу з ячменю (*пенцак*), який родив добре. Звичай готувати *пшеничну кутю* лемки запозичили від священиків та вчителів – вихідців зі Східної Галичини.

Переважно *кутю* заправляли маком і медом, а в багатьох селах подавали без домішок маку, а тільки з медом.

Вечерю починали з *просфори, солі, хліба і часнику*. Серед страв на *Святий вечір* обов'язково був ритуальний хліб. У різних місцевостях Лемківщини він називався по-різному: “*крачун*”, “*крайчун*”, “*струцля*”, “*калач*”, “*просто хліб*”. Мав різні форми і випікався з зерна різних збіж: вівса, ячменю, жита, пшениці. Пекли також хліб без дріжджів для споживання при *Вечері* (їли його з часником та медом) та для худоби. Хліб лежав на столі на білому обрусі упродовж усіх Різдвяних свят аж до Водохреща як символ торжества Різдва.

Звичайно, мусіли бути і хліби на усі три дні свят, а також солодке печиво: пироги з сиром, усілякою садовиною, але їли їх на *Святий вечір* уже по півночі, як наступило *Різдво*.

На Пряшівщині разом із “*карачуном*” пекли ще й менші хлібини - “*підпалки*”, посипані маком. Їх давали їсти худобі, коли її продавали, аби за неї одержати стільки грошей, як на хлібові - “*підпалці*” було маку.

Вспомини лемків

В останні десятиліття в Україні, а також за її межами, написано досить багато про Лемків. Але важливо, щоб про своє життя, історію розповіли самі лемки. Лемки Луганщини вперше, мабуть, за всі роки життя відкрито згадали історію свого переселення.

Перша розповідь

Фото 1945 р. Родина Терпак Надії Василівни

Терпак Надія Василівна, народилася в 1935 році в с. Дошниця Ясловського повіту Краківського воєводства. Батьки: мати Юлія Антонівна, 1909 р. н. тато Василь Іванович – 1906 р.н., брат Михайло, 1927 р.н.

Надія Василівна згадує що «жили вони під Польщею до 1939 року, потім завоювали німці разом з Польщею, у січні 1945 року звільнили». Їй було десять років, коли її родину відправили «невідомо куди». Везли їх більше трьох тижнів, спочатку у відкритих, потім в закритих теплушках. В одному вагоні розміщувалися чотири родини. Днями стояли серед степу, де ні поїсти ні попити було нічого. Речі перевозили в спеціальних великих скринях, також везли худобу. Надія Василівна пам'ятає, що на якійсь станції поїзд зупинився, а потім поїхав у зворотний бік. Тоді вона зраділа, думала, повезуть додому. Але поїзд просто переганяли в глухий кут. Спочатку їх родина потрапила в Айдар-Миколаївку, жили там 1 рік, а потім навесні 1946 року дали будинок в с. Трудове (колишній німецькій колонії Артбейгейм). З 1946 року по 2006 р. жила в с. Трудове. Пропрацювала вона дояркою у колгоспі 33 роки і 7 років різноробочою. В кінці розмови вона з гіркотою промовила, що «нас позбавили Батьківщини».

Друга розповідь

Голова Луганського обласного товариства українців, депортованих з Польщі, „Ватра”, лемок за походженням, Петро Ясинчак, народжений 12 червня 1945 р.. Про своє дитинство він розповідає із сумом: "Нас в сім'ї було 10 душ. А були сім'ї і по 12 і по 14 чоловік. Переселилися ми в Станично-Луганський район із села Ізби Краківського воєводства. Везли нас в "скотарнях". Було всяке, потерпали і від голоду, і від холоду. Спочатку нас було 19 сімей, але залишилось лише 4 сім'ї, таке було ставлення місцевих людей, що переселенці тікали, бо вільно майже нікого не відпускали".

Василь Ясинчак із Ізб, брат голови лемківської «Ватри» Петра, мав 7 років, як його привезли, якраз на Спаса 1945 р. «Привезли в пустиню, і кинули колгоспною власністю, не дали ні куска землі. Потім дали 20-30 акрів, але не на власність, а щоб не пропали батьки з голоду. Люди часом копали землянки, аби пережити першу зиму...».

Третя розповідь

Своїми спогадами про примусове виселення з території Польщі поділився лемка в третьому поколінні, житель села Переможне Лутугінського району Євген Галайда. Батьки Олександра Галайди – з Чарної. Завезені в степ – залишилися в Переможному. Він тут виріс і живе. Жінку взяв із сусідства. Його мова виразно лемківська, але суржикова. *«На Сході України нас називали «бандерівцями», на Заході України - «поляками», а в Польщі - «українцями». Нас кругом сприймали як чужинців. Про переселення я почав дізнаватися досить недавно, раніше про ці події мої батьки говорили пошепки і тільки у вузькому колі родини». Із розповідей діда онук дізнався про те, як дідусь знайшов свою родину та кохану: «Після отриманого у Другій Світовій війні тяжкого поранення мій дід Йосип Бодневич повернувся додому у село Чарна, сьогодні це село є територією Польщі. Але не знайшов там ні родини, ні коханої дівчини, ні односельчан. Майже всі села, були пусті. На залізничному вокзалі йому розповіли, що вони були «добровільно депортовані на Схід України. І мій дід поїхав на пошуки родини та коханої. По дорозі його заарештували як «бандерівця» та «ворога народу», тому що він розмовляв лемківською мовою, незвичною в цих місцях. Але все закінчилося добре, він знайшов родину і кохану».*

У 13 років Євген Галайда з батьками поїхав до Польщі, щоб відвідати села, у яких народилась і жила їхня родина. *«Місце, де стояла оселя, ми знайшли згадуючи родинні розповіді про три липи які росли з одного коріння. Коли відірвати дерево від землі, від корінн , воно загине. Людська пам'ять,*

народна пам'ять і є тим корінням, яке пов'язує покоління із поколінням, нащадків зі своїми предками, яка є гарантом того, що в демократичній Україні не буде більше депортацій»

Четверта розповідь

Надія Нижник (ліворуч) і Галина Тимофіївна Сорока

Мені було дев'ятнадцять років, я все добре пам'ятаю, - згадує Галина Тимофіївна Сорока, народжена в 1926 р. у Снітниці.

- Ми не хотіли залишати рідну домівку, але нас ніхто про те не запитував. Сказали, мовляв, не хочете добром, так примусимо силою. Скільки сліз, крику, відчаю було! Приходили й казали: «Як не підете так, то все рівно вас виженуть». Так ми опинилися на Луганщині.

– Нас везли й везли, ми не знали де. Привезли в Карла Лібкнехта, де нічого не було, тільки робота день і ніч. Ох, важко ми приживалися на новому місці, - Наші очі звикли до зелених Карпатських гір, до чудової природи, а тут голий сірий степ та пронизливі вітри. - Ми не знали і не чули про таке диво, як колгосп, колективна робота.

- А ще нас дивували місцеві жителі. Вони гризли нігті на руках, ми ж ніяк не могли второпати, що воно таке! Потім дізналися, що так лускають соняшникове насіння. Нам же привидалося хтозна-що. Сміх і гріх.

У тих деревнях німці жили, потім німців угнали і поселили нас, цілий один ешелон, по селах кругом. Земля тут лучша, ліпша, але там була ліпша вода, ми не хворіли. Тут вітри, сухе повітря.

– І що, полюбили степ?..

– Полюбили, нічого другого тут нема, лем степ і степ...

П'ята розповідь

Брати Петро і Семен Стафиняк, їх сусід Дмитро Гамбаль. Родом із села Чарна Горлицького повіту Краківського воєводства. Живуть у селі Переможне.

- Я до цього часу пам'ятаю нашу нову хату у два поверхи, яку батьки побудували перед війною. У нас було своє господарство, - розповідає Дмитро Гамбаль. - Нас повантажили в ешелони і повезли світ за очі.

-Але більшість з нас працювали в колишньому радгоспі імені Щорса, - продовжують розповідь брати Стафіняк. - Тепер ми - фермери.

-Як же вам вдалося зберегти рідну мову, звичаї?

- Якщо б ми були одні, можливо б, і забули, але нас тут багато, усе село – лемки. Ходимо один до одного в гості, родичаємося, згадуємо минуле, слухаємо розповіді батьків, традиції передаємо дітям та онукам.

Розповіді лемків с.Переможне

Мати плакали й плакали, але робили, бо не могли не робити, – сказав чоловік, закинений у Переможне прямо зі Ставиші. Як ми приїхали, у селі ще не було колгоспу, але нова назва села – Переможне, змінена зі старого Шмит, вістила його, наче прищестя холерного повітря. Колгоспна влада району творила лемками. Ми орали степ коровами, привезеними з Лемківщини. Перед першою оранкою начальство обіцяло, що не візьме з нас жодного податку, а як гарно вродило, то взяли багато-багато зерна. То давай вертатися. Молоді залишили батьків на сході, заслабких удруге відбуту смертельну подорож. Заїхали під Чортків, а далі – кордон закритий. Вернулися у степ, бо степ завжди відкритий. Ні одній родині не вдалося вернутися на Лемківщину.

І ні одна не поїхала далі, під Лігницю, – розповідав третій лемко, народжений на початку 40-х років у Чарній. «Робили ми за півкіло хліба на день, який називався не день, а «трудодень». Як бив злий рік, то за 300 грам пшениці, а як добрий, то за 600 грам пшениці. На Паску шитких виганяли робити. З бесідом ми ся не скривали. Ми тут даже руських навчили лемківського. Чисто української бесіди ту не било, ми ся її дотепер не навчили – не било одкаль».

Лемківське відродження

«Ватра наша лемківська горить і світить!»

За часів СРСР про існування поселень лемків на Луганщині, яких 67 років тому було депортовано з території Польщі, широкому загалу майже нічого не було відомо. І лише після здобуття Україною незалежності про луганських лемків дізналася громадськість, і, починаючи з 2005 року, на Луганщині щорічно проходять фестивалі лемківської культури, а також створена громадська організація українців, депортованих з території Польщі, - Луганське обласне товариство «Ватра».

Відкритий обласний фестиваль лемківської культури «Стежками Лемківщини» проводиться з метою відродження, збереження, пропагування лемківської культури, мови, народної творчості, обрядів, традицій, звичаїв, розвитку декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтва та зміцнення культурних стосунків між західним і східним регіонами України. Фестиваль проходить кожного року у с. Переможне Лутугинського району.

В організації фестивалю «Стежками Лемківщини» кожного року активну участь бере обласна лемківська організація «Ватра». Фестиваль «Стежками Лемківщини» став своєрідним продовженням фестивалю «Лемківська ватра», який вже більше двох десятиліть щорічно проводиться в Західній Україні та Польщі.

У рамках фестивалю проводяться круглі столи, науково – практичні конференції, презентації книг, виступи народних колективів і окремих виконавців, виставки майстрів народного, декоративно-ужиткового мистецтва, що демонструють багатство культурних традицій і талантів нашого народу.

За роки свого існування фестиваль «Стежками Лемківщини» придбав популярність далеко за межами Луганщини як захід, спрямований на об'єднання Сходу і Заходу.

Проведення фестивалів, побудова каплиць, пам'ятників, видання книг, краєзнавчих нарисів наближує нас до спільного вивчення сторінок історії України, усвідомлення того, що ця етнічна група «завжди була і залишається частиною української нації».

*Пам'ятний знак у селі Переможне
Лутугинського району Луганської області*

Слід згадати, що головною подією ІV фестивалю лемківської культури було урочисте відкриття пам'ятного знаку. Він був встановлений біля каплички у с.Переможному, яку побудовано у 2005 році в пам'ять про жертви примусового переселення з території Польщі до України у 1945-1948 роках. Фактично, це перший пам'ятник лемкам

у східній Україні. В основу пам'ятного знаку закладено символічний сенс скрижалей. Скрижалі двох кольорів: чорного і біло-сірого. Це дві кам'яні плити, на яких за біблійною легендою були вибиті 10 заповідей, які Бог дав Мойсею на горі Синай. У пам'ятному знаку ліва частина каменів зміщена вперед, як ознака того, що був порушений Закон Божий на право цілого народу мати свою батьківщину, власну територію. Між двома кам'яними стовпами - символічний повітряний хрест, який депортований народ несе, страждаючи багато років поспіль, цілими поколіннями. В середині хреста - дзвін, голос його просить не забувати ту страшну трагедію, а знизу на мармуровій плиті викарбувані назви сіл, з яких примусово виселили лемків. «Тим, хто помер від ран, від холоду і голоду в страшні сорокові на Луганщині, і тим, хто вижив у ці важкі роки, присвячується наша пам'ять».

Щоб згуртувати лемків краю, в Луганську 17 листопада 2005 року була створена громадська організація українців, депортованих з території Польщі - Луганське обласне товариство «Ватра». Воно було зареєстроване й отримало свідоцтво під № 765. Головою товариства обрано Петра Ясінчака, який в складі родини був виселений зі с. Ізби, Горлицького повіту, Краківського воєводства. «Ми хотіли не тільки зберегти нашу культуру та етнографію, але й надати цим людям соціально-правовий захист», - розповідає голова «Ватри».

Велику допомогу у створенні організації надал Зіновій Гузар, колишній заступник голови державної адміністрації Луганщини (2004-2005 рр.). Родом З.Гузар - львів'янин. «Свої», тобто лемки, називають також по-своєму – «Гузяр». І от «Гузяр» бесідував так: «Як я прийшов сюди на посаду, мав неофіційні відомості про те, що тут є лемки. Це підтвердив архів. Я старався їм допомогти, насамперед переконав їх, що повинні повірити в себе як русинів, як лемків, що їм не треба далі скриватися. Це вдалося. І відразу виникла потреба допомогти їм виробити паспорти, щоб могли їхати на Лемківщину, і, ясна справа, що насамперед на «Ватру».

Метою Товариства, також як і фестивалю, є сприяння етнічному відродженню і популяризації самобутньої культури лемків (русинів), їх традицій і звичаїв, духовності та захист спільних інтересів краян.

Довідка: Світову федерацію лемків було створено 1973 року з ініціативи Організації оборони Лемківщини в Америці. У Світову федерацію українських лемківських об'єднань (СФУЛО) входять організації з семи країн – Польщі, України, Сербії, Хорватії, США, Канади та Словаччини.

Всеукраїнське Товариство “Лемківщина” створене 10 листопада 2001 року на З'їзді лемків України у м. Львові і зареєстроване 12 липня 2002 року у Міністерстві юстиції України, № 1811. Товариство є всеукраїнською громадською організацією і об'єднує громадян України – лемків (русинів) – етнографічну групу українського народу та інших осіб, які визнають наш Статут.

В Україні проживає три групи лемків. Найчисельніша — сотні тисяч депортованих із Польщі в 1944—1946 роках і розкиданих по всіх областях.

Друга група — десятки тисяч корінних лемків Закарпаття. Третю групу відкрито недавно — це лемки, які переселились у центральну Україну в XVII—XVIII століттях.

Зараз луганські лемки є учасниками фестивалів, які проходять в Словаччині, Польщі, Сербії та у нас на Україні.

В суботу, 6 жовтня 2012 р. у с. Переможне Луганської обл. відбувся VII фестиваль лемківської культури «Стежками Лемківщини».

У фестивалі взяли участь представники громадських організацій лемків з Донецької, Київської, Львівської та Луганської областей України, творчі колективи Луганщини та інших областей.

На цей фестиваль також були запрошені головою товариства лемків «Ватра» П.Ясінчаком і працівники краєзнавчого відділу ОУНБ ім. О.М.Горького А.В.Манциз А.В. та головний бібліотекар О.В.Манятіна

Фестиваль розпочався з молебня. Після молитви за світлу пам'ять усіх загиблих під час депортації та виселення лемків, були покладені квіти до пам'ятника депортованим.

Жіночий вокальний ансамбль «Паняночка» з с.Штурмове Новоайдарського р-ну біля пам'ятного знаку

Урочиста частина свята почалася з виступу почесних гостей і організаторів свята, які підкреслювали в промовах, що, незважаючи на надскладні нелюдські умови депортації, виселення і важкі перші роки облаштування на новій землі, лемки змогли зберегти свою самобутність і культуру навіть в умовах російськомовного сходу України.

Відкрив фестиваль лемко Рейда Миколай Іванович

Ведучий фестивалю лемко з Києва

У програмі фестивалю – дитячі забавки на знання історії України та Лемківщини, конкурс малюнків та конкурс на кращий дитячий номер, виступ фольклорних колективів з Луганщини та з інших областей України, виставка декоративно-ужиткового мистецтва «Місто майстрів», народні гуляння.

Гамбаль Л.М.(у дівоцтві Демчик), Фиц О.М. (у дівоцтві Матийчак) , Медяник Т.П. (у дівоцтві Почтарь) виконали лемківську пісню «Червона ружа трояка»

Козачий хор зі Станиці Луганської виконав пісні «Колечко» «Земляничка ягодка» «Солодушка»

Вансач Мирослава з роду лемків виконала пісню «Козак»

Гості свята скуштували та навчалися готувати справжній «золотий» куліш, спробували себе у написанні лемківської писанки, бісероплетінні .

Важко передати друкованими літерами атмосферу свята – тобто єднання людей, у яких є загальні лемківські коріння. Можна переказати слова пісні на цьому унікальному діалекті, але як передати той душевний настрій, з яким вона співається і слухається? Сподіваюсь, що ці фотографії, зроблені моєю колегою зав. відділом краєзнавчої інформації Манциз А.В., допоможуть читачам представити ауру цього фестивалю.

Манциз А.В. з лемкінями с. Переможне Лутугінського р-ну

Лемки с. Переможне у національних костюмах

Лемки з Київ привезли лемківські книги, часописи, газети

Київські лемки часті гості в с.Переможне. Вони подарували книгу лемка з Києва В.Ковальчука «Злочини без кари» головному бібліотекарю ЛОУНБ ім. Горького Манятиній О.В.

Навчання гостей фестивалю техніці написання лемківської писанки воском

Інструментом написання писанки є шпилька, яка за формою нагадує маленький цвяхок, гострий кінець якого встромлений в дерев'яну паличку

Ансамбль «Паняночка» біля каплички

Лемківські жінки завжди одягались красиво, охайно і зі смаком, відповідно до традицій

Співачка з Києва заслужена артистка України М.Яницька

У жіночому костюмі лемкинь виступали прикраси із різнокольорового бісеру — гerdани та кризи

Краєвиди с. Переможне

Церква в с. Переможне

Наприкінці фестивалю його учасники запалили лемківську ватру.

Тож, нехай не гасне вогонь великої віри і певності, нехай серця будуть відкриті для високого, нехай думки будуть спрямовані увись, нехай не міліє криниця мудрості, творчості, добра і любові задля єднання із серцями, що б'ються в унісон!

Світ ся, ватро, світ,

З нашого сева на цівий світ.

Ней навколо люди знають,

Же ся лемки ту стрічають.

Од тої ватри аж в небі сяє,

Ней з кожним роком круг ширший стає.

Ней ся веселят бойки, лемкині

Навколо ватри на Україні.

Закінчити свій нарис хочу гарними словами Валентини Черкащиної, наукового співробітника Новоайдарського районного краєзнавчого музею: «Нинішнє покоління наших лемків вже стали корінними, бо вони тут народились і поховали своїх батьків, створили сім'ї, народили дітей і вже діждалились онуків. У культуру слобожан привнесли елементи своєї, збагативши її карпатським візерунком і піснею, силою характеру і працьовитістю. Різноманітність етносу створила яскравий барвистий квітник культур. Ці квіти - етнічні групи, були "пересажені" на нашу благодатну землю, кожна в свій час, всі вони прижились, укоренились. У 1945 р. до них приєднався блакитний барвінок з Лемківщини».

Література

- Бублик М. Ті, що виходять із мороку історії: Лемки Луганщини /М.Бублик // Україна молода . – 2005. – 27 жовтня. – С. 6.
- Вісковатих Ю. Най навколо люди знають же ся лемки ту стрічають /Ю. Вісковатих //Трудовая Слава.–2009.–8 окт.–С.3.
- Гречаник А. Потому что они «лемкают»/А. Гречаник // Реальная газета Ижица.–2010.–11-17 сент.(№41)–С.14.
- Гусаков В. Слеза Украины /В.Гусаков // Городской курьер. – 2005. – № 42. – С. 27.
- Жаровный В. Победители из Переможного /В. Жаровный // Свободный репортер .– 2009. – 15-21 июня (№ 23). – С. 15.
- Заславська О. Від Сяну до Дону.../ О.Заславська // Вечерний Луганск . – 2006. – № 48. – С. 18
- Кисельов Ю. Луганська лемківщина /Ю. Кисельов // Слово просвіти. – 2008.– 20-26 жовтня (№ 43). – С. 4.
- Костура Д. Лемки на Луганщині / Д. Костура // Українське слово.– 2007.– 12-18 листопада (№ 46). – С.8.
- Лісний В. Перший пам'ятник лемкам /В. Лісний // Наша газета .– 2007 . – 11 жовтня. – С. 1
- Макарова А.В. Лемки на Луганщині / А.В. Макарова // Фольклор, література та мистецтво Сходу України в системі етнокультурних вимірів.– 2006. - Вип.4 . – С. 119–126.
- Малявский В. Лемки - слеза и песня Украины / В.Малявский // Голос Донбасса.– 2005. – № 49. – С. 15.
- Силина Ю. В Лутугинском районе лемки зажгли ватру /Ю.Силина // Луганчане.– 2005. – № 31. – С. 6.
- "Стежками Лемківщини" // Ракурс-плюс. – 2008. – 1 октября (№ 75). – С. 18.
- Українська греко-католицька церква // Форостюк О. Луганщина релігійна: історичний і правовий аспекти.– Луганськ: Світлиця, 2004.–С.40–42.
- Фестиваль "Стежками лемківщини" на Луганщині // Життя Білокуракинщини. – 2008 . – 11 жовтня-14 жовтня (№ 81/82). – С.1.
- Чайка И. Неповторим колорит культуры Новоайдарщины! / И. Чайка // Вестник Новоайдарщины. – 2007. – 18 мая.– № 57. – С.6.
- Черкашина В. Стежками Лемківщини /В.Черкашина // Весник Новоайдарщины. – 2008 . – 13 ноябрю-16 ноябрю (№ 98/99). – С. 9.
- Ясінчак П. М. Стежками лемків / П.М.Ясінчак // ХХІ век. – 2006. – № 67. – С. 21.

ЗМІСТ

Історія Лемківщини	3
Акція «Вісла»	6
Переселення лемків з Польщі до Ворошиловградської області	8
Лемківська говірка	11
Шкільництво і просвіта	15
Вірування і звичаї	18
Традиції, обряди, прикмети та повір`я лемків	22
Сімейні звичаї та обряди	26
Хрестини	26
Лемківське весілля	27
Поховальна обрядовість	29
Календарна обрядовість	30
Писанки по-лемківськи	34
Як вдягались лемки	38
Лемківська вишивка	42
Лемківські пісні та співанки	44
Сила лемківської кухні	49
Вспомини лемків	52
Лемківське відродження	56
Література	69

